

Numizmatički časopis

динар

Izdanje Srpskog numizmatičkog društva u Beogradu
Izlazi mesečno

cena: 20 din

Br. 7
decembar
1997

NOVAC ANTIKE I SREDNJEVJEKA • NOTAFILIJA
MODERNI NOVAC • MEDALJARSTVO • FALERISTIKA

NOVAC RIMSKE REPUBLIKE

od 160–124. godine p.n.e.

I. satirični

Naredne dve dekade obeležile su promene u težini novca. Denar je nastavio da gubi težinu, da bi se ona smanjila na četiri grama do ranog carstva. U isto vreme As je smanjen na jednu uncu (27.3 gr), ili jednu desetinu svoje prvobitne težine.

Smanjnjem novih tipova reversa Denar je bitno promenio izgled. Uvođenjem tipa Dijane (Iuno) u bigi i silikonije u bigi, kao i drugih božanstava, prekinut je raniji monopol Dioskura na reversu denara. Korišćenje simbola za onaku vrednosti na denaru, zamenjeno je monogramima novčanih vlasti, sa sve češćim pojavljivanjima imena magistrata na novcu.

Djelotvorna granica za ove tipove denara je vreme tribunata Gajusa Grakha (123–122. god. p.n.e.), kada dolazi do poslednje promene vrednosti denara.

Novac ne pokazuje neka odstupanja u stilu, što ukazuje da nije bilo (izuzev jedne) drugih kovnica izvan samog Rimskog Carstva.

IMPERIOD od 160–150. god. p.n.e.

U ovom periodu kuju se denar i viktorijat (koji nestaju oko 150. god. p.n.e.). Na reversu denara su Dioskuri sa simbolima:

- a) polumesec
- b) monogrami: **M**, **ME**, **IP**, **VR**, **MR**.

Viktorijat

Denarij koji na reversu imaju Dijanu, imaju simbole:

- a) munja, kočija, točak, pero
- b) monogrami: **A**, **AR**, **AR**.

Quintus Minucius Rufus

Lucius Ilius

C. Junius C. f.

Caius Plutius

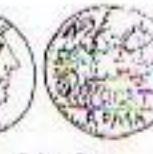
Publius Paetus

b) Viktorija u bigi; magistrati su: S.AFRA, C.CATO, NAT, NATA, AR, CN.C, L.COIL, CN.DO, P. .

Spurius Afranius

Nata

Caius Cato

c) Dijana u bigi; magistrati su: FLAVS.

d) Jupiter u kvadrigi; magistrati su: CARB, ARVF, L. MINVCIVS.

e) Juno u kvadrigi; magistrati su: C. CVR. TRIGE.

f) Juno u bigi, koga vuku koze; magistrati su: C. RENI

g) Mars-Nerio u kvadrigi; magistrati su: CN.GEL.

h) Herkul u bigi, koga vuku kentauri; magistrati su: M. ARELLI.

i) Vučica sa blizancima; magistrati su: SEX.POM.FOSTLVLS

j) Jonski stub; magistrati su: C.AVG.

Ovi prvi motivi na novcu pokazuju određene promene u shvatanju njegove važnosti kao propagandnog panoa, što će u kasnijim periodima biti znalački iskorišćeno.

Kao najvažniji dogadjaj ovog perioda, treba ponovo ukazati na početak III Punskog rata i konačno uništenje Kartagine. Ubrzo posle ovog, za Rimljane srećnog, događaja počinju ozbiljni društveni razdori, izazvani zahtevima Tiberija Grakha, za reformu celokupnog rimskog društva.

Sex. Pompeius Fostulus

(Caius Augurinus)

U periodima pre i posle reformi pojavljuju se nove reversne forme, kao što su prikazi raznih božanstava u kočijama, kao i novi tipovi koji ukazuju na razne istorijske događaje iz porodice glavnog magistra za kovanje novca.

Na novcu Seks.Pom.Foltusa nalazi se opis legende kako je pastir Faustulus pronašao Romula i Remu.

Na denaru iz 144–140.god.p.n.e. imamo akvadukt Aqua Matria.

Na denaru C. Augurinusa prikazana je priča o jednom njegovom pretku, kome je u V veku p.n.e. podignut spomenik, jer je rimskom narodu obezbedio jeftino žito, mada je ovo možda bio i propagandni novčić, uperen protiv reformi braće Grakha.

NOVAC KRALJA BALAJOSA

Dubravka Ujes

Ovaj novac je veoma zanimljiv za istraživanje, jer otkriva deo antičke balkanske istorije iz vremena rimskega osvajanja, o kojoj postoji malo podataka. Nema podataka u istoriji o ličnosti kralja Balajosa. Prvo kovanje novca sa naših prostora?

KO JE BIO KRALJ BALAJOS?

Kralj Balajos je bio manji vladar helenističkog perioda, sa domenima na prostoru obalne zone današnje Crne Gore i centrom u Risnu (antički 'Pičov') u Boki Kotorskoj, i na ostrvu Hvaru sa centrom u grčkoj koloniji Faros (Φαρος), a možda je, neko kraće vreme, vladao i nad izvesnim severnijim priobalnim teritorijama. O njemu se zna veoma malo, odnosno samo ono što indirektno saopštava njegovo kovanje.

Novac ovog vladara su male bronze, većinom od lošijeg metala i zato najčešće slabo očuvane, a ne retko i nečitke. One nose uvek iste, a, za novac, u načelu prilično uobičajene predstave: na licu glavu vladara, a na poleđini

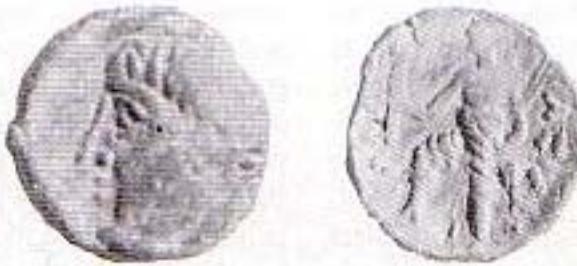
sitnu figuru i oko nje kratak natpis: nisu naročito retke, ali ni preterano česte kao numizmatički nalaz. Poznat je i manji broj srebrnih primeraka, sa istim predstavama i takođe većinom slabije izrade. Sa takvim osobinama, novac kralja Balajosa na prvi pogled nije naročito privlačan.

Ipak, ovaj novac je veoma zanimljiv za istraživanje, i ako mu se s pažnjom i znatiželjom pride, on polako otkriva deo antičke balkanske istorije iz vremena rimskega osvajanja, o kojoj praktično ne-

ma drugih neposrednijih vesti. Osnovna poruka novca u antici, kao, uostalom, i danas, je jasna: pravo na kovanje označava nečiju vlast i samostalnost, dok karakteristike kovanog novca otkrivaju brojne informacije o političkom i ekonomskom statusu svog izdavača. Izbor i stil predstava, vrsta i kvalitet kovanog metalala s jedne strane, a s druge oblasti i mesta u kojima se primerci nekog novca mogu naći, uz druge specifičnosti - sve zajedno, upućuje na "duh vremena", odnosno na istorijske okvire i daje vredne informacije za numizmatička i istorijska istraživanja.

Tako izbor predstava na licu i naličju i njihov stil izrade upućuju na približne vremenske okvire emitovanja Balajosovog novca: radi se o tipično helenističkom kovanju, sa

standardnom ikonografskom šemom: lik vladara na aversu, a na reversu legenda, sa imenom i titulom, oko figure paganskog božanstva - u ovom slučaju Artemide φεσφόρος (koja nosi svetlost) sa bakljom-lučom u desnoj ruci. U helenizmu se likovi vladara pojavljuju po prvi put na aversu novca. Što je posledica značajnih promena, naročito u kulturi i u društvenoj strukturi, a odražava se i na koncepciju poruke koju novac izražava svojim predstavama. Po stilu oblikovanja, lik Balajosa najviše podseća na portrete sa poznijem novcima dinastije Seleukida, helenističkih vladara udaljenih sirijskih oblasti. Značenje Artemide lučonoša, ili njoj srođene ilirske boginje čije ime nije zabeleženo, ostaje nepoznаница. Ova boginja se na novcu Balajosa pojavljuje u dve varijante: a) dinamičnoj, ili borbenoj, sa dva kopija u levoj ruci, u kojoj je figura boginje predstavljena u profilu i u stavu trčanja sa iskoracnom levom nogom;

b) statičnoj, u kojoj je predstavljena s lica, u mirmom stavu, sa podbočenom levom rukom, a retko sa drugom bakljom u levoj ruci.

Dinamična varijanta se naziva i "rizonski tip", a statična "faroski", pošto je na arheološkim lokalitetima ta dva antička grada Balajosov novac prilično čest nalaz, ali su oba naziva samo konvencionalnog karaktera, pošto nema indicija da je u nekom od gradova kovan samo jedan, ili samo drugi tip.

ZAŠTO NEMA ISTORIJSKIH PODATAKA?

Legenda na naličju takođe je tipično helenistička: sastoji se od jedne, ili, češće (na oko 70% poznatih primeraka), od dve reči: Βαλλαιον ili: Βαλλαιος Βαλλαιον, odnosno: (novac) "Balajosov" ili (novac) "kralja Balajosa". Titula kralja, koja se na novcu pojavljuje posle Aleksandra Velikog, a koristi sve do rimske dominacije, jasno govori o rangu Balajosa. Ovde, međutim iskrasava osnovni problem vezan za kralja Balajosa - o vladaru takvog imena i statusa nema, naime, nikakvog imena ni u jednom istorijskom izvoru, bilo istovremenom, iz doba helenizma, ili iz kasnijih epoha. Kada je i gde tačno Balaj-

jos mogao da vlada? Traženje odgovora pokreće niz manjih pitanja, pošto je, kako izgleda, gotovo sve u vezi sa Balajosom nejasno, ili neizvesno.

Lično ime Balajos (Βαλλαιος; Ballaeus) može se naći, izuzev na novcu, još samo na jednom natpisu iz južne Italije, odnosno, ono je krajnje retko. Njegov smisao i pareklo - Ilirsko ili drugo - nisu izvrsni, ali bi ono moglo da znači "stanovnik Bale" (Βαλλαιοι), grada u Makedoniji. Balajosov novac, međutim, za sada uopšte nije otkriven nigde u oblastima koje su pripadale antičkoj Makedoniji. Mesta na kojima se ovaj novac može naći nesumnjivo se vezuju za ilirske oblasti, naročito za istočnu jadransku obalu i njeno neposredno zaleđe, od Boke Kotorske na jugu, do srednje Dalmacije i njenih ostrva na severu, sa najvećom koncentracijom nalaza u Risnu i, manje, na Hvaru, tako da se osnovano prepostavlja da je u ta dva grada i kovan. Pojava pojedinačnih primeraka zabeležena je u izuzetno širokom susedstvu: na desetak lokaliteta antičkih gradova duž cele

italijanske jadranske obale, pa i na Sardiniji; zatim u antičkom gradu Kasope u današnjoj zapadnoj Grčkoj, ali retko na prostoru današnje Albanije; na severu je zabeležen kao nalaz čak u okolini Vršca i kod Kelebije. (videti kartu sa mestima nalaza)

NOVAC OD BRONZE, A NE OD SREBRA ILI ZLATA

Šta je dovelo do ovakvog širenja, kada je Balajosov novac sitna bronza, a ne vredno srebro ili zlato, za koje se zna da ne retko dospevaju i u oblasti veoma udaljene od mesta gde su iskovani? Odgovor na to pitanje vezan je za istorijsko tumačenje Balajosove vladavine, o kojoj, opet, može da se govoriti samo na osnovu tog istog novca. Kako, dakle, "očitati" istorijsko i političko okruženje i precizirati vreme Balajosove vladavine na osnovu elemenata koje može da nam pruži njegov novac? U kakvom je odnosu stajao prema ilirskim vladarima koje beleži pisana istorija? Gde je tačno vladao i nad kojim sve oblastima? Da li je u

svim tim oblastima imao isti status, odnosno stepen vlasti, i da li je uvek bio kralj? S obzirom da na jednom delu njegovog novca ne стоји titula kralja uz ime, u nekim oblastima je možda bio kralj, a u nekim vladar drugog ranga? Ili je u toku jednog dela svoje vladavine bio kralj, a pre, ili posle toga, vladar nižeg stepena, bez prava na kraljevsku titulu? Ako se prihvati mogućnost da je u vladavini Balajosa bilo promena kako u vrsti, ili stepenu vlasti, tako i u obimu teritorija pod njegovom vlašću, koja epoha i koje okolnosti bi davale mogućnosti za tako znatne promene u karijeri jednog vladara?

Odgovor nije lako dati, ali neki elementi upućuju na vreme pred Trećim makedonskim ratom 168. g. p.n.e. posle koga Rimljani praktično preuzimaju dominaciju nad Balkanom. Prva polovina drugog veka p.n.e. je veoma nemirani period ne samo na Balkanu, već i u celom istočnom delu Sredozemnog basena, posle koga je znatno izmenjen odnos snaga, a Rimu širom otvorena vrata. Balajosovo kovanje verovatno pripada ovoj epohi, a glavni razlozi za takvu pretpostavku su sledeći:

a) antički istoričari, naročito Livije i Polibije, svedoče o burnom vremenu, kada su se neki manji oblasni vla-

- dari odmetali od kralja Ilira, Gencija, koga su dva poslednja makedonska vladara stalno pokušavala da privole na savezništvo, pripremajući se za veliki rat sa Rimljanim; to bi, dakle, bilo vreme kada su manji vladari imali prilike za pravljenje karijere i za sticanje ili prisvajanje prava na titule i privilegije, pa i na kovanje.
- b) u ratnim uslovima se, po pravilu, mnogo kuje, pre svega zbog visokih troškova pripre-
- me vojske: kvalitet metalata je, međutim, neretko slabiji, a stil lošiji, odnosno, previški troškovi izazivaju inflatorne promene u kovanju: "kvarenje" kovnog metalata i stila izrade, i snižavanje težinskog standarda.
- c) veći obim proizvodnje inflatornog novca omogućio je da do nas dospe i relativno veći broj primeraka - pogotovo zato što takav novac ubrzo postaje gotovo bezvredan i izlazi iz upotrebe.

d) budući namenjen pre svega plaćanju vojnika, koji su u svim helenističkim vojskama regrutovani među brojnim varvarskim narodima, novac je, po završenoj vojnoj službi mogao da bude prenet kako u postojbinu najamnika, tako i u centre obližnjih oblasti.

BIO JE KRALJ PRE III MAKEDONSKOG RATA?

Tako bi Balajos bio savremenik Filipa V i Perseja, dvojice poslednjih makedonskih kraljeva, a možda i njihov saveznik. Bio bi, takođe, savremeničnik poslednjeg kralja Ilira, Gencija, a možda i odmetnik od njegove vlasti. Njegov odnos prema Rimljanim nije jasan, ali kovanje sa titulom kralja gotovo sasvim sigurno ne može da se stavi u period posle rimske pobede 168. godine p.n.e.

Ovakvim tumačenjem bi se pojasnili uzroci slabog kvaliteta Balajosovog kovanja i obimne monetarne produkcije, i našlo,

bar približno, njegovo mesto u odnosu na poznate vladare i na vojno-političku situaciju tog vremena, iako još mnogo toga ostaje nepoznato.

Naši muzeji, izuzev Narodnog muzeja u Beogradu i Arheološke zbirke Crne Gore u Podgorici - pored nekoliko komada u Herceg Novom, Kotoru, Nikšiću, i Vršcu - gotovo nemaju novac Balajosa u svojim numizmatičkim kolekcijama, ali ih imaju sve velike svetske kolekcije. Relativno skromna umetnička i tržišna vrednost stoje u jakom kontrastu sa istorijskim i monetarnim značajem Balajosovog novca, jer je to zapravo prvo kovanje sa naših prostora sa pravom novčanom upotrebom, koje je, pored toga, u značajnom broju primeraka dospelo prilično daleko od matične zone emitovanja i cirkulacije.

Siri izbor literature o Balajosovom kovanju može se naći u članku istog autora: Novac kralja Balajosa i Risanske kovnice iz Narodnog muzeja u Beogradu, Numizmatičar br. 16 (1993).

ZANIMLJIVOSTI

NOVAC OD PLASTIKE

Na Kokosovim Ostrvima, rasutim u Indijskom Okeanu, prvi put u svetu počelo je zvanično kovanje (livenje) novca od plastične mase. Kasniji materijal za nove novčića poslužio je jedan od polimera acetata, zato što se lako oblikuje i trajno zadržava oblik. Pored toga, ovaj polimer veoma dobro prima štamparsku boju, koja prodire kroz površinu novca i ne skida se. Plastika je pomogla da se реши još jedan problem: novac se može razlikovati po boji. Rupija se naprimjer prave u crvenoj, a centi - u plavoj boji.

Jugoslovenske novčanice sa žigom(pečatom)

Inž. Srboljub Jovanović

U ovom broju "dinar"-a opisacemo novčanice na kojima se nalazi pečat koji obeležava pedesetogodišnjicu smrti Nikole Tesle.

Ovom prilikom želimo da se sa samo nekoliko reči podsetimo na Nikolu Teslu, tog našeg velikana.

Roden je u Smiljanu kod Gospića 1856. godine. Srednju školu učio je u Gospiću i Karlovcu, a studirao u Gracu i Pragu. Po završetku studija radio je kao inženjer u Budimpešti, Parizu i Njujorku. U Njujorku je osnovao sopstvenu laboratoriju u kojoj je istraživao i radio sve do svoje smrti, 1943. godine.

Hiljade raznih patenata i pronađazaka, njegovo su delo, a njegovo ime ovekovećeno je odlukom da se u fizici jedinica za jačinu magnetnog polja zove TESLA (T).

Povodom pedesetogodišnjice smrti Nikole Tesle, dvanaest novčanica, (koje je izdala NBJ u periodu od 1970.-1993. godine i na kojima se nalazi njegov lik) u muzeju "Nikola Tesla" u Beogradu, overeno je pečatom, koji se sastoji od daturna rođenja (10.7.1856.), datuma smrti (7.1.1943.) i jubilarne 1993. godine. To su sledeće novčanice:

500 dinara, izdata 1.8.1970. god., 12.8.1978. god., 4. 11. 1981. god., 16.5.1986. god.

1000 dinara, izdata 26.11.1990. god., 1991. god., 1992. god.

5.000.000 dinara, izdata 1993. god.

10.000.000 dinara, izdata 1993. god.

5.000 dinara, izdata 1993. god.

Budući da smo ustalili rubriku o žigosanim novčanicama, i u narednim brojevima "dinar"-a prikazaćemo novčanice na kojima se nalaze pečati, koji do sada nisu objavljeni u katalozima papimog novca.

Neke varijante novca Kneza Lazara

Boško Bošković

Svaki nalaz starog novca obogaćuje numizmatiku. Tako je i nalaz sa Kosova, srpskog srednjovekovnog novca, krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina, obogatio srpsku srednjovekovnu numizmatiku. Pored sasvim novih vrsta, kao što je novac grada Zvečana, ovaj nalaz dao je i mnoge varijante novca kneza Lazara, što i nije iznenadenje, ako se ima u vidu da je u njemu najviše i bilo Lazarevog novca.

U ovom članku opisacemo tri varijante dve poznate vrste novca kneza Lazara (J-147 i J-155), i dati njihov fotografiski prikaz.

Slika 1.

Avers: Natpis u pet horizontalnih redova.
ВъХА
БД БЛГО
ВЪРННК
ИСЗЫА
ЗАРЬ

Revers: Hristos stoji. Desnom rukom blagosilja, levom rukom drži jevangelje na grudima. Do glave IC - XC.
Iza Hrista presto bez naslona. Sa leve i desne strane Hrista krstići. Presto na uglovima ukrašen sa po tri grupisane tačke. U prestolu sa desne strane kružić a sa leve nejasno. Do prestola sa svake strane nalazi se po jedno V dole a nad njima vertikalno po dve zvezdice sa svake strane.

T=0.90 gr; D=17 mm.

Slika 2.

Avers: Natpis u pet horizontalnih redova.

ВъХА;
БД БЛГО
ВЪРННК
ИСЗЫА
ЗАРЬ

Revers: Hristos stoji. Desnom rukom blagosilja. Levom rukom drži jevangelje na grudima. Do glave IC - XC.
Iza Hrista presto bez naslona. Sa leve strane Hrista krstići, sa desne nejasno (moguće krstići). Presto nije ukrašen na uglovima sa po tri grupisane tačke. U prestolu sa desne strane kružić a sa leve nejasno. Do prestola sa svake strane nalazi se po jedno V dole a nad njima vertikalno po dve zvezdice sa svake strane.

T=0.97 gr; D=17.5 mm.

Slika 3.

Avers: Natpis u pet horizontalnih redova.
ВъХА
БД БЛГО
ВЪРННК
ИСЗЫА
ЗАРЬ

Revers: Hristos stoji. Desnom rukom blagosilja, levom rukom drži jevangelje na grudima. Do glave IC - XC.
Iza Hrista presto bez naslona. Sa leve i desne strane Hrista krstići. Presto na uglovima ukrašen sa po tri grupisane tačke. U prestolu sa desne strane nejasno a sa leve kružić. U polju sa svake strane spasitelja V nema već sa svake strane po tri zvezdice.

T=0.95 gr; D=17.2 mm.

Slika 4.

Slika 5.

Avers: Vladar stoji u dugoj odori sa polukružnom (kupolastom) krunom na glavi, u desnoj ruci drži žezlo s krstom, levu ruku drži u pojasu. Natpis oko ΚΗΕΣΒΕΛΙ-ΜΑΞΙΜ.

Revers: Hristos sedi na prestolu sa visokim naslonom. Do glave IC - XC. Presto na četiri ivice ukrašen sa po tri grupisane tačke. U polju do prestola levo Ζ, desno polje prazno.
T=0,98 gr; D=17,7 mm.

Avers: Vladar stoji u dugoj odori sa polukružnom (kupolastom) krunom na glavi, u desnoj ruci drži žezlo s krstom, levu ruku drži u pojasu. Natpis oko ΚΗΕΣΒΕΛΙ-ΜΑΞΙΜ.

Revers: Hristos sedi na prestolu sa visokim naslonom. Do glave IC - XC. Presto na četiri ivice ukrašen sa po tri grupisane tačke. U polju do prestola levo Ζ, desno Ι.
T=1,20 gr; D=17,0 mm.

Slika 6.

Avers: Vladar stoji u dugoj odori sa polukružnom (kupolastom) krunom na glavi, u desnoj ruci drži žezlo s krstom, levu ruku drži u pojasu. Natpis oko ΚΗΕΣΒΕΛΙ-ΜΑΞΙΜ.

Revers: Hristos sedi na prestolu bez naslona. Do glave IC - XC. Presto ukrašen sa po tri grupikane tačke na krajevima. U polju iznad prestola levo Ζ, desno κριτ.

T=0,90 gr; D=16,0 mm.

ZANIMLJIVOSTI

ROBA UMESTO NOVCA

Na balkanu je u Srednjem veku dugo umesto novca korišćena stoka. U Hrvatskoj su dadžbine plaćane kožama kuno, dok se u Srbiji od XIII do XV veka, i posred metalnog novca u opticanju, spominju kazne koje se plaćaju konjima, volovima i ovcama. Bilo je i kazni koje su plaćale u platnu, o čemu ima podataka u Banjskoj Hrisovulji.

Jedan tetovski manastir pak, kupovao je početkom XIV veka zemljište za stoku. Plaćanje u stoci bilo je posebno razvijeno kod naroda čića je najvažnija privredna grana bilo stočarstvo, a takvi su između ostalih bili i Vlasi i Albanci.

Iz dubrovačkih dokumenata iz XIII i XIV veka, vidi se da je, kao sredstvo plaćanja, uporedo sa kovanim novcem upotrebljavan ček i sir.

PRVI ZLATNI NOVAC

Prvi zlatni novac iskovan je za vreme vladavine faraona Menesa, pre 5500 godina. Ovaj novac bio je u obliku šipki, teških 14 grama, koje su bile žigane Menesovim pečatom. Ove šipke su kasnije dobile oblik prstenova, a zatim - nepravilnih diskova. Rimljani su počeli da kiju zlatnike 206. godine pre naše ere.

NOVAC DRUGE BUGARSKE DRŽAVE

Vasil Aleksandrov Damjanov

Svaki novi dolaz srednjovekovnog novca može da opovrgne mnoge ranije teze. To je naročito slučaj s bugarskom srednjovekovnom numizmatikom, koja je uvek imala veliki broj dejanja. Jednu od oblasti bugarske srednjovekovne numizmatike (pretežno za "dinar") i pokušava da razređe postupno V.A. Damjanov, numizmatičar iz Bugarske i stručnjak Arheolog i srednjovekovni numizmatiku, a od nekoliko godina i član SND.

U današnjoj Besarabiji živelo je hunsko-onogursko pleme koje je pod hanom Asparuhom pobedilo Vizantije i naselilo se na prostore na kojima se nalazi severna Bugarska, potčinjavaći tamo već naseljene Slovene. Za nepuna dva veka malobrojni Bugari asimilirali su se u Slovene, a ostalo im je samo ime Bugari. Bugarska se tada prostrala na jugo-zapadu do Ohrida a na severozapadu do Srema (Sirmium). U njenom sastav su bile tvrđave Serdika (Sofija), Adrianopolj i Beograd, a 813. opsedan je i Konstantinopolj. Za vreme hana Borisa (852-889) Bugari su primili hrišćanstvo. Borisov sin Simeon (893-927) je proširio državu i 918. god. se proglašio za cara.

Vizantija je ponovo uspostavila vlast 972. godine kada je zauzala Bugarsku. Ustanak protiv Vizantije 1185. obnovljena je Bugarska država.

„... novac, kovan po uzoru na ...“

Vizantiju (skifati) a kasnije po uzoru na Veneciju.

TODOR (PETAR) BELGUN? (1187-1197?)

I.
Bilon:

1. skifat, avers:

revers: + ΘΔΟ Β ΔΩ

Hristos, stoji na sredini sa komonom i mantijom. Natpis: IC XC; 25-30 mm, 1,5-4,2 g

Prvih pet primeraka ovog tipa novca publikovao je 1970. godine češki numizmatičar Evgenija Pohitonov, i povezao ih sa bugarskim carem Todorom (Petar) – jednim od voda ustanka za oslobođenje od Vizantije. Ovi primerci su ranije u Bugarskoj smatrani falsifikatima (prof. T. Gerasimov, i dr.), ali su primerci iz kasnijih nalaza opovrgli ovu tezu. Gospodin Ivan Jordanov je ove novce povezao sa kiparskim usurpatorom Teodorom Mangafom iz Filadelfije, a tu tezu su prihvatali mnogi naši kolekcionari. S obzirom da je ova vrsta novaca nadena isključivo na teritoriji Bugarske, i na natpis desno od predstave vladara, doveće u sumnju da su zločinčuju. Kasnije je Jordanov promenio

mišljenje i novac pripisao Todoru (Petar), a to mišljenje su prihvatili i drugi drugi naši specijalisti. U poslednje vreme neki stručnjaci za srednjovekovno kovanje novca smatraju da je taj novac kovan u ime lokalnog feudalca u Istočnoj Trakiji, Teodora Vrana.

Po mom mišljenju argumenti da je ovaj novac proizvod bugarskog vladara su vrlo jaki, najviše radi rasprostranjenosti mesta nalaza. Uprkos svemu, za sada se ne može apsolutno sigurno ustanoviti da su kovani u ime nekog bugarskog vladara.

II. BUGARSKE IMITACIJE KOVANE 1200-1218.

Bilon:

2. tip A, skifat, "veliki kalup", 26-28 mm, 2,8-3,2 g

2a. tip A, skifat, "mali kalup", 18-22 mm, 1,7-2 g

3. tip B, skifat, 25-26 mm, 2,4-3 g

4. tip C, skifat, "veliki kalup", 20-25 mm, 2,5-3,3 g

4a. tip C, skifat, "mali kalup", 18-20 mm, 1,8-2,1 g

III. JOVAN ASEN II (1218-1241)

Bilon:

5. skifat,
27-29 mm, 2.4-4.5 g

Zlato:

6. skifat, hiperperon,
30mm, 4.3 g

ANONIMNI NOVAC IZ VREMENA
JOVANA ASENA II

7. I tip, skifat, "veliki kalup"
26-28 mm, 2.6-2.9 g

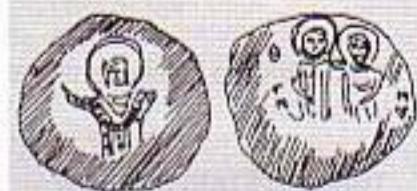
7a. I tip, skifat, "mali kalup",
22-24 mm, 1.8-2.2 g

8. II tip, skifat, 22-26 mm,
1.8-2.6 g

9. III tip, skifat,
27-28 mm, 3.6 g

10. IV tip, skifat, "veliki kalup",
28-30 mm, 3.6-3.8 g

10a. IV tip, skifat, "mali kalup",
28-30 mm, 3.6-3.8 g

V. MIČO ASEN (1256-1263)

Bilon:

11. skifat,
27-29 mm, 2.5-3 g

Za sada ove teze su pod znakom pitanja, kao što je, i slučaj sa novcem koji je Jordanov opisao.

Poslednjih godina ovaj novac je prouzrokovao mnoge diskusije. Ivan Jordanov povezao ga je sa pretendentom na bugarski presto 50-tih godina XIII veka, koji se zvao MICO ili MIČO, mada je mišljenje M. Stankova da je to novac cara SMILECA. Mada je verovatniji ovaj drugi natpis, težina novca se ne uklapa u period kada je ovaj car vladao. Nađena prekovana moneta KOSTANTINA ASENA (što se vidi pri vrhu novca), definitivno je odbacila teoriju da je novac kovan za vreme cara Smileca. Posle ovog nalaza svi numizmatičari su ponovo prihvatali tvrdnju da je novac kovan MICO (MIČO).

Po mom mišljenju i ta teza krije izvesne rezerve, najviše zbog neubedljivog čitanja imena vladara.

V. JAKOV SVETOSLAV, DESPOT
(60-te godine XIII veka)

Bilon:

12. I tip, skifat,
22-25 mm, 1.5-2.1 g

VII. GEORGI I TERTER
(1279-1292)

Srebro:

20. 20. groš, 20 mm, 1.8 g

IIa. GEORGI I TERTER
sa sinom SVETOSLAVOM

Bakami novac:

21. skifat, 21-22mm; 1,90-2,30 g

Srebrni novac na kome je dva puta napisano ime GEORGI (verovatno se jedno odnosi na sveca), predstavlja predmet diskusije od dana kada ga je publikovao N. Mušmov. Neki specijalisti za srednji vek smatraju (i to ne bez osnova) da je ovaj novac kovao car GEORGI I TERTER (1322-1323). Ekonomска situacija u državi u to vreme bila je vrlo stabilna, a i venecijanski matapan je bio vrlo popularan, što svedoče mnogobrojni nalazi iz treće dekade XIV veka.

Uprkos kratkoj vladavini, car GEORGI I TERTER imao je razloga da kuje novac po uzoru na venecijanski matapan, kao što su to radili i drugi balkanski i bugarski vladari u XIV veku. Mali broj pronađenih primeraka pokazuje da ovaj tip novca nije kovan u velikom broju, pa se može zaključiti da je pre svega imao deklarativni karakter. Nedostatak titule "car", kao i stil slova su argumenti koji idu u prilog tvrdnji da ovaj novac potiče iz vremena kada je vladao car GEORGI I.

9 tip, skifat,
23-26 mm, 1.5-2.7 g

VI. KONSTANTIN ASEN
(1257-1277)

I tip, skifat,
2.05 g (srednja težina); kovan
1257-1258.

14a. I tip, varijanta A,
2.05 g (srednja težina); kovan
1257-1258.

14b. I tip, varijanta B,
2.10 g (srednja težina); kovan
1258.

14v. I tip, varijanta B,
2.05 g - razliciti (srednja težina),
kovano 1258-1260.

15. II tip, skifat,
2.30 g (srednja težina);
kovani 1262-1265.

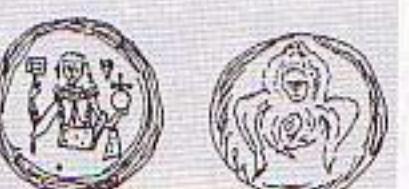
16. II tip, skifat,
1.95 g (srednja težina);
kovani 1265.

17. IV tip, skifat,
1.85 g (srednja težina);
kovani 1265-1269.

18. V tip, skifat,
1.85 g (srednja težina);
kovani 1265-1269.

19. VI tip, skifat,
1.00 g (srednja težina);
kovani 1269-1277.

BERZA

Nebojša Mitrović

Udruživanje sitnih kapitalista u cilju obezbeđivanja svog opstanka, naročito u doba industrijskotehnološke revolucije, uticalo je na nastanak velikih ortačkih firmi. Da bi pratile ubrzani razvoj u svim privrednim granama, ovako udružene firme morale su da obezbede velika finansijska sredstva do kojih je bilo teško doći.

Rešenje je pronađeno u razvijanju finansijskog tržišta, koje je pronašlo način za obezbeđenje nedostajućeg novca kroz pozajmljivanje tugeg kapitala, ili kroz prikupljanje slobodnih finansijskih sredstava do kojih su kompanije dolazile izdavanjem akcija, obligacija, bonova, blagajničkih zapisa i dr.

Kao posrednik u obezbeđivanju protoka sredstava između ponude i tražnje u XVI veku pojavile su se berze čiji posrednici omogućavaju brz i siguran promet hartija od vrednosti po propisima koje odredi država.

Berze su omogućavale da akcije imaju svoju dnevnu cenu i da na taj način bude lakše privrednim kompanijama da dođu do kapitala. U isto vreme i vlasnici akcija mogli su da ih prodaju kada im je novac potreban, ili usled straha od povećanog rizika, koji je priostekao zbog pada njihove vrednosti.

Berza u Srbiji osnovana je pre više od sto godina (1894), i uz razne modifikacije postoji i danas.

Osmanlijsko kovanje akča na Balkanu (V)

Slobodan Srećković

Januara 1595, nakon smrti Murata III, na osmanlijski presto je stupio njegov sin princ Mehmed, kao sultan Mehmed III. Kao što je i ranije bio običaj, kovnice novca koje su i do tada radile, iskovale su akče u ime novog vladara.

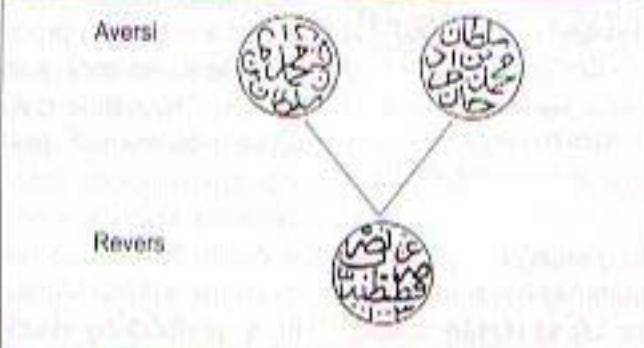
Definitivno je napušteno kovanje akča po sistemu kombinacije aversa i reversa koje je bilo u upotrebi još od vladavine sultana Selima I. Krivotvorene novce koje je za vreme vladavine Murata III dostiglo maksimum, podrilo je ekonomski sistem carevine. Da bi povratili poverenje u akču – osnovni novac carevine

– osmani su morali da promene sistem kovanja i kontrole. Da bi kontrola bila efikasnija moralo je da bude manje tipova akča u opticaju (kombinacijeaversa i reversa).

Do danas su registrovana samo dva tipa aversa, uz nekoliko njihovih varijanti. Prvi, gde je tekst kružno upisan i drugi, gde je upisan linearno. Ti aversi su upotrebљavani u kombinaciji sa samo jednim tipom reversa. Izuzetak od ovog pravila je akča iskovana (verovatno) prilikom stupanja sultana na presto. Drugim rečima u opticaju su bila samo dva tipa akči, kod kojih je bio isti tip

reversa. Na novcu je kao godina izdanja uvek stajala godina kada je sultan stupio na presto. Sve ostale akče, pre svega one koje su kovane ranijeaversa i reversa).

postavlja na mesto beglerbega Rumelije Hasan-a Sokolovića, sina nekadašnjeg velikog vezira Mehmeda. Hasan Sokolović je brzo napredovao u službi, pa je već sledeće godine postavljen za vezira. Stalni sukobi na granici sa Ugarskom do 1601. godine, u kojima je uvek bio prisutan i vezir Hasan Sokolović, uticali su tada i na kovanje novca. Smatram da je kovnica novca u Banja Luci (turski = Banaluka) otvorena 1596. godine. Prema do danas registrovanoj novci, ova kovnica

Tipovi akča Mehmeda III

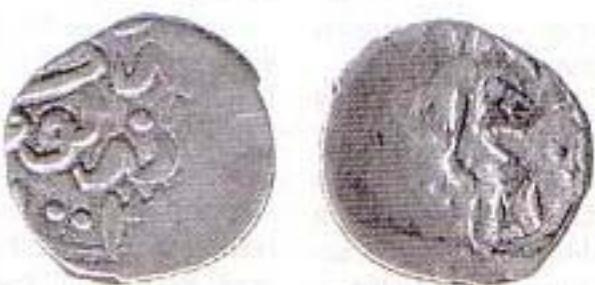
je, za vreme vladavina prethodnih sultana trebalo je dostaviti ovlašćenim menjačima koji su ih preseđivali u kovnicu novca. Kovnica je trebalo da ih prelopi i napravi nove (sa imenom sultana koji je tada vladao).

Ovakav sistem kovanja je zadržan do kraja "akča perioda" tj. do prve pojave mašinskog kovanja akča.

Odmah po stupanju na presto, 1595. (1003. AH), sultan Mehmed III

je proizvodila samo akče. Retkost ovih akča – da danas je registrovano samo tri primerka – ukazuje da je kovnica radila u kratkom periodu.

Više razloga uticalo je na otvaranje kovnice u Banja Luci. Osvajanje Egera oktobra 1596. i prisustvo sultana na granici – uz to da je Banja Luka bila sedište beglerbega u periodu od 1580. do 1630. godine – vrlo su bitni razlozi. Krajem XVI i početkom XVII veka u

Akča iz kovnice Banjaluka, kovana za vreme sultana Mehmeda III

Osmanlijskom carstvu otvarane su male kovnice novca koje su imale više propagandnu ulogu nego ekonomski interes. Kovanjem novca u takvim kovnicama Osmanlije su obaveštavali ostali islamski svet da su uzeli grad ili neku teritoriju. Takve, uslovno rečeno "političke" kovnice, otvarane su i zato što je u tom gradu ili oblasti u ime sultana vladao neki uticajni vezir ili paša.

Razlozi za otvaranje kovnice su jasni: sedište

Akča iz kovnice Selanik, kovana 1003. AH

beglerbega, prisustvo sultana, osvajanje Egea. Uz to Hasan Sokolović imao je podršku na dvoru, ratovao u ime sultana, i te 1596. godine prezimio je u Banja Luci. Ne treba zaboraviti ni to da je Hasan po poreklu bio iz Rumelije, što je bio dodatni, ali ne presudni razlog.

Hasan Sokolović je krajem 1601. godine premešten u Malu Aziju, gde je pri osvajaju grada Tokata poginuo.

Osim kovnice akča u Banja Luci za vreme relativno kratke vladavine sultana Mehmeda III (vladao je manje od 9 godina) otvorena je i kovni-

ca u Larisi (turski = Jeni-şehir). Bogati rudnici srebra u severozapadnom delu Grčke, koji su tada bili deo Osmanlijske carovine, uticali su na otvaranje ove kovnice. Prema sačuvanim akčama koje su tada proizvedene možemo zaključiti da je ova kovnica bila vrlo produktivna, i to ne samo za vreme vladavine sultana Mehmeda III, već i Ahmmeda I, Osmana II, Mustafe I i Murada IV.

Tada je otvorena još jedna za nas interesantna kovnica, mada se nije nalazila u Rumeliji. To je kovnica novca na Kipru (turski = Kibris), a proizvodila je samo akče. Kao što smo u prošlom nastavku napomenuli, prema osmanlijskim dokumentima kovnica Kibris je dobila dozvolu za rad za vreme sultana Murata III, tj. prethodnog vladara, ali do danas nije registrovan novac (akče) kovan tada u toj kovnici. Akče proizvedene u kovnici novca Kibris su retke, što ukazuje da je kovnica bila mala, a imala je više propagandnu nego ekonomsku ulogu.

Kada sam radio na katalogu "Osmanlijski novac na tlu Jugoslavije", 1987. godine, nisam imao ni mogućnosti ni iskustva kao danas, pa sam u vezi s kovanjem sultana Mehmeda III napravio nekoliko krupnih grešaka. Više sam verovao u autoritet autora ka-

Banaluka

باشنه

Kibris

قبرس

Yenişehir

يېنىشەر

Ahmed I

احمد

Mustafa I

مصطفى

Osman II

عثمان

ataloga koji su pisani ranije, umesto da sam sam pokušao da procenim i razjasnim pojedini novac koji je navodno kovan na tlu bivše Jugoslavije. Tada sam potvrdio mišljenje Nuri Perea da je zlatnik kovan u Bosni, tj. Sarajevu. Danas kada imam tridesetogodišnje iskustvo u proučavanju problema osmanlijske numizmatike, smatram da je taj zlatnik kovan u Tunisu. Ime kovnice BO-SNA i TUNIS pisano arabiskom lako mogu da se zamene, pogotovo ukojliko natpis nije očuvan. Stil na tom zlatniku razlikuje se od natpisa na novcu kovanom u Rumeliji. Samo pismo ima elemente magribskog duktusa što je još jedan dokaz da je zlatnik kovan u Tunisu.

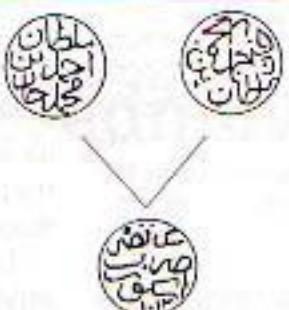
Pogrešio sam i kod atribucije akče za koju sam naveo da je kovana u Sarajevu. Kasnije sam video istu takvu akču, samo mnogo bolje otkovenu i očuvanu, na kojoj je kao mesto kovanja upisano – Sivas, grad u

Anadoliji. Drugim rečima, u vreme vladavine sultana Mehmeda III, novac nije kovan u Sarajevu. Ni rad kovnice u Kučajni nije do danas razjašnjen, mada sam u katalogu publikovao akču koja je verovatno tada kovana. Naime, osim te publikovane akče (koja je loše otkovana) do danas nisam video niti sam obavešten o nekom drugom primerku. Verovatno je kovnica u Kučajni zatvorena za vreme Murata III ili najkasnije prvih godina vladavine sultana Mehmeda III. Lako je ta kovnica bila isplatića jer se nalazila u blizini bogatih rudnika, zatvorena je zbog slabe kontrole, jer se nalazila van glavnih putnih pravaca.

Uz navedene tri novoootvorene kovnice u Rumeliji, registrovane su i akče iz sledećih kovnica: Kostantiniye, Edirne, Filibe, Sofya, Siroz, Sidrekapsi, Selanik, Belgrad, Novaberda, Srebeniča, Kratova, Üskü.

Sultan Mehmed III je umro krajem decembra

Aversi

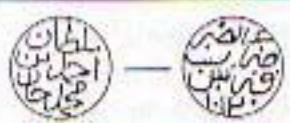

Revers

Tipovi akči Ahmeta I.

1603. (1012. AH), a na prestolu ga je zamenio najstariji sin Ahmet, kao sultan Ahmet I. Ostali prinčevi nisu bili pogubljeni već su pozatvarani, i tako je po prvi put bio prekršen državni zakon koji je bio na snazi od vremena sultana Mehmeda II Osvajača.

Već za vreme sultana Mehmeda III veliki uticaj na politiku carstva imale su žene, sultanije. Od vremena vladavine sultana Ahmeta I, uticaj sultanija je bio presudan pri postavljenju viših carskih činovnika. Na mesta vezira, sudija, poglavara i upravnika postavljane su osobe koje su mogle da plate ili su imale "veze".

Akča iz kovnice Kibris, kovana 1012. AH

Carstvo koje je izraslo zahvaljujući pozitivnim zakonima i strogoj selekciji kvalitetnih ljudi, nezadruživo je propadalo. Loša ekonomска situacija je

za ovog perioda uticali su na to. Velika ekonom-ska kriza, stalni sukobi sa Ugričima, epidemije kuge i glad primorali su stanovništvo carevine da se snalazi da bi prežive-lo. Na margini crkvene knjige tada je zapisano: "Nastupilo je vreme kada živi zavide mrtvima." Uz veliku količinu falsifikovanog (lošeg) novca, skoro svaka akča u nala-zima je opsećena, što ukazuje na izuzetno lošu ekonomsku situaciju.

Da bih ilustrovaо koliko se malo zna o kovanju iz tog perioda navodim i to da se i danas vrsni poznavaci osmanlijskog kovanja, Turci, spore oko toga da li je u pitanju kovnica Jenišehir u

Rumeliji ili Bejšehir u Anadoliji.

Prema do danas regis-trovanim akčama možemo zaključiti da je sistem kovanja novca bio isti kao i za vreme Mehmeda III. Za kovanje akča upotrebljavana su dva tipa aversa i jedan tip re-versa. Sačuvane su akče otkovane za vreme vla-davine sultana Ahmeda I iz kovnica: Konstantiniye, Edirne, Siroz, Sidrekapsi, Yenisehir, Kibris, So-fya, Filibe, Belgrad, Novaberda, Kratova i Ohri.

Sultan Ahmed I će se pamtitи samo po tome što je sagradio najveću i najlepšu džamiju u Istanbulu, Plavu džamiju.

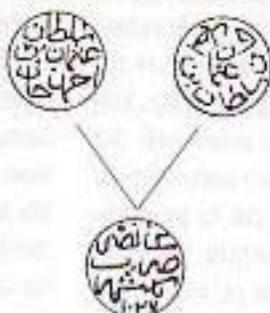
Umro je 21. novem-bra 1617 (1026 AH), a na osmanlijski presto je seo

sultan	Mehmed III god. kovanja kovnica	Ahmed I 1003. (1595. AD)	Osmanski 1012. (1603. AD)	Osman II 1027. (1617. AD)	Mustafa I 1026 (1617. AD) 1031. (1623. AD)
Konstantiniye	X	X	X	X	X
Edirne	X	X	X	X	X
Siroz	X	X	X	X	-
Sidrekapsi	X	X	X	X	-
Jenišehir	X	X	X	X	X
Belgrad	X	-	-	-	-
Sakiz	X	-	-	?	-
Kibris	X	X	-	-	-
Filibe	X	X	-	-	-
Sofya	X	X	X	X	X
Novaberda	X	X	X	X	X
Srebrenice	X	-	-	-	-
Kratova	X	X	-	-	-
Üsküp	X	X	X	X	-
Ohri	X	X	X	X	X*
Banjaluka	X	-	-	-	-

* Hrid - za revers akče je upotrebijen kalup sultana Osmana II.

Tabela registrovanih akča

Aversi

Rovers

Tipovi akča Osmana II

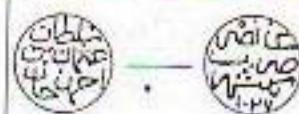
njegov mlađi brat Mustafa.

Tri veka su osmanlijski vladari po direktnoj liniji dolazili na vlast. Sin je uvek nasledio oca. Džingiz-hanovo zakonodavstvo, koje su preuzeli osmanlije, davao je prvenstvo najstarijem sinu. Osmanlije su nekoliko puta odstupili od ovog pravila. Sada po prvi put presto nije nasleđen po direktnoj liniji već po pravu prvenstva. Na presto je seo brat Ahmeta I, princ Mustafa, koji je bio stariji od Ahmetovih sinova.

Sultan Mustafa I je 14 godina bio zatvoren u prinčevskim odajama (kasnije nazvane kafez), koje su ostavile dubok trag na njegovo mentalno zdravlje. Zabeleženo je da je omiljena zabava sultana bila da "baca ribama zlato u more".

Do danas je registrovan samo jedan tip akča kovan u periodu od 4 meseca, za prve vladavine sultana Mustafe I.

26. februara 1618. na divanu je odlučeno da

Akča iz kovnice Jenišehir, kovana 1027. AH

a uz to bio i škrš, pobunili su se maja 1622. Pobunjena masa je provalila u saraj, i 20. maja 1622. godine oslobođila sultana Mustafu I iz kafeza i postavila ga ponovo na osmanlijski presto.

Akča iz kovnice Belgrad, kovana 1031. AH

Prethodni sultan, Osman II, prvi je osmanlijski sultan koji je ubijen. Imenjak vladara, osnivača loze osmanlija, zadavljen je od svojih vojnika 20. maja 1622.

Ni druga vladavina sultana Mustafe I nije dugo trajala. Vladao je do 10. septembra 1623. godine, kada je presto prepustio najstarijem sinu Ahmeta I, jedanestogodišnjem princu Muratu.

Akče kovane za vreme i prve i druge vladavine sultana Mustafe I imaju isti tip aversa i reversa, samo se razlikuju po godini stupanja sultana na presto. Prvi put je to bilo 1026. AH a drugi put 1031. AH. Pošto

su akče loše otkovane, često se na njima ne vidi godina kovanja. Nemoćne je razlikovati koje su akče kovane za vreme prve, a koje za vreme druge vladavine.

Do danas su registrirane akče (prve i druge vladavine) iz kovnica Konstantiniye, Edirne, Jenišehir, Sofya, Belgrad, Novaberda i Ohri. ■

Nalazio sam se u Istanbulu kada je gospodin Cneyt Ölcer (autor 14 kataloga i mnogih članaka i rasprava o kovanju Osmanlija), završavao katalog "Novci sultana Selima I Yavuza...". Još jednom smo, zajedno, proveravali novce iz pojedinih kovnica. Kada smo stigli do akča kovane u kovnici Novaberda (u mom katalogu je ona pod znakom pitanja), više ozbiljno nego u šali, Ölcer je rekao: "Slobodane, ti nemaš u kolekciji tu akču, ja je nemam i nema je Bora (Bora Etker iz Istanbula), znači da ona (akča) ne postoji, jer ni kovnica NOVABERDA nije tada postojala."

Mada mi je tada prijala konstatacija da imam bogatu kolekciju, bio sam šokiran "načinom utvrđivanja" rada jedne kovnice.

Srpski srednjovekovni novac (VII)

Miroslav Jovanović

LAZAR PRIBIĆEVIĆ – STEFAN LAZAR knez svih srpskih zemalja 1371–89. g.

Lazar, sin Pribica Hrebeljanovića logofeta (dvorskog kancelara) cara Dušana, rođen je oko 1329. g. u Prilepcu kod Novog Brda. Oženio se Milicom, čerkom župana Vratka, oko 1353. g. Na dvoru cara Uroša dugo je imao skromnu titulu stavljač. Prve vesti o Lazaru kao oblasnom gospodaru vezane su za koaliciju raške vlastele protiv braće Mrnjavčević. Marička bitka i potpuni krah porodice Mrnjavčević Lazaru zatiču na čelu oblasti oko sliva triju Morava.

Pred Turskom opasnošću Lazar je prinudjen poput svojih suseda, Nikole Altomanovića, bosanskog bana Tvrtka I i vidinskog cara Jovana Stracimira da prizna vrhovnu vlast ugarskog kralja Ludovika I. Po odobrenju Ugara u savezu sa Tvrtkom 1373. g. pobeduje i deli posede Nikole Altomanovića. Raspadanje Dušanovog carstva nije zahvatilo i srpsku pravoslavnu crkvu. Dobro organizovana sa širokom materijalnom bazom i velikim uticajem na sve slojeve društva crkva se trudila da utiče na sređivanje odnosa u zemlji. Razdor sa grčkom pravoslavnom crkvom izazvan Dušanovim izdizanjem srpske episkopije na nivo patrijaršije tome je dosta je smetao. Delimično izmirenje crkava bar za svoju oblast postigao je despot Uglješa još 1368. g. Uz

saglasnost Patrijarha Save IV. zajedno sa Đurđem I Balšićem kome Pećka patrijaršija teritorijalno pripada, Lazar saziva sabor srpske vlastele, u cilju crkvenog izmirenja. U prisustvu predstavnika carigradskog patrijarha, u prizrenском manastiru sv. Arhanđela nad grobom cara Dušana dolazi do svećanog izmirenja, na račun uspomene na cara Dušana. Nešto kasnije umire Sava IV pa Lazar saziva sabor za izbor novog patrijarha. Novi patrijarh sada priznat i od grčke pravoslavne crkve, postaje svetogorac Jefrem (1375–79. i 89–92. g.) (izgleda pre svega kompromisna ličnost). Posle pobeđe nad Radićem Brankovićem-Rastislavićem 1379. g. Lazar pripaja sebi Braničevo. On svoju državu smatra naslednikom države Nemanjića i zato od 1379. g., uz punu podršku crkve, svom imenu dodaje kraljevsko ime Nemanjić i potpisuje se Stefan Lazar. U slivu triju Morava gradi manastire i širom otvara vrata grčkim, bugarskim i srpskim monasima koji se sklanjavaju od osmanlijskog progona. Monasi sa sobom donose i svoje knjige šireći pismenost, pravoslavnu kulturu i svest o istorijskoj veličini, što će u kasnijim vekovima imati presudnu ulogu u održavanju nacionalne svesti kod srpskog naroda.

Unutrašnja stabilnost Lazareve države je potpuna, a privreda cveta i donosi mu velike prihode. Turci su pokušavali da svojim pljačkaškim upadima izazovu haos u narodu i

onemoguće normalno privredovanje. Jedan takav odred kod Paraćina potukli su njegovi velikaši Crep i Vitomir 1381. g. Drugi takav odred koji je predvodio sam Murat osvojio je 1386. g. Niš a suzbio ga je sam Lazar ali nije povratio Niš. Izgleda da tom prilikom do pravog sukoba nije ni došlo jer se vladari nisu osećali spremni za konačan obračun. Za veliki obračun Lazar se dobro pripremio. Posle smrti Ludo-vika I 1382. g. u Ugarskoj nastaju dinastičke borbe u koje se meša i Lazar podržavajući protivnike Sigismunda (Žigmunda) Luksenburškog. Uoči Kosovske bitke posredstvom zeta Nikole Gorjanskog mlađeg, mačvanskog bana, Lazar priznaje vazalni odnos prema Sigismundu da bi obezbedio granicu sa te strane. Najveći Lazarev vazal, njegov zet Vuk Branković i sam je direktno ugrožen. Tvrtko, u to vreme kralj Raške i Bosne, šalje Lazaru pomoć na čelu sa vojvodom Vlatkom Vukovićem (rodonačelnikom Kosača). Tvrtko se boji odmazde jer je 1388. g. kod Bileća teško porazio veći turski pljačkaški odred. Lazarev zet i vazal, Đurd II Stracimirović-Balšić, bio je u tom trenutku u prijateljstvu sa Turcima pa je malo verovatno da uzima učešća u Kosovskoj bici.

Za konačan obračun sa Lazarom spremao se i sultan Murat. Pobedu na Marici samo naizgled nije odmah iskoristio. On je dobro pročinio svoje snage, i kako nije imao

dovoljno ljudstva da posedne zemlje Mrnjavčevića postio je vizantijske i srpske velikaše da se međusobno bore oko tih oblasti da bi pobednika potčinio. Vizantija i trnovska Bugarska priznaju tursku vrhovnu vlast već 1372. g., a Kralj Marko, česar Uglješa i braća Dejanović tek krajem osamdesetih godina kada je okončana borba za ove oblasti. 1383. g. u turske ruke prelazi Ser koji su zaposeli Vizantinci, a 1385–6. g. od Balšića zauzimaju Ber. Država nekadašnjeg raškog velikaša i vizantijskog despota, Tome Preljubovića pada 1384. g., a Solun prvi put 1387. g. To su sve neposredne posledice Maričke bitke i rezultat fokalnih turskih akcija. Da bi pokorio državu kneza Lazara Murat dovali ljudstvo i trupe iz većeg, azijskog dela Otomanske imperije. Od svojih vazala Turci uz danak dobijaju i veliko pojačanje u ljudstvu. Tako se na Lazarevu Srbiju spremala znatno veća vojska od one koja je porazila Mrnjavčevića na Marici 18. g. ranije. Prešavši preko teritorije svog vazala Konstantina Dejanovića, Turci odlaze na Kosovo. Do sukoba je došlo na Vidovdan 15.06.1389. g. (po novom kalendaru 28.06.) kod ušća Laba u Sitnicu. Sukob je bio žestok i sa ogromnim gubicima na obe strane. Murata je na prevaru ubio Miloš Obilić (na početku sukoba) dok je knez Lazar zarobljen i pogubljen (na kraju sukoba). Muratova smrt izazvala je pometnju među Turcima i kratak sukob braće Bajazita i Jakupa što je pružalo šansu srpskoj vojsci. Brza i odlučna, po Turke pravovremena, akcija Bajazita sprečila je turski poraz. Praktično Kosovska bitka završila se bez pobednika, ali su posledice po brojno slabiju, srpsku stranu, bile katastrofalne. Bajazit se povukao iz srpskih zemalja pre svega da bi kao novi sultan uč-

vrstio svoje pozicije u Turskoj, a to su u ono vreme mnogi hteli da tumače kao povlačenje, odnosno poraz turske. U Srbiji posle Kosovske bitke dolazi do nemira i nesigurnosti koji su se posle Angorske bitke 1402. g. još povećavaju i graniče se sa haosom. Ta suprotnost stabilnom i sigurnom životu u vreme Lazareve vlasti u narodnom predanju dala je veličinu kosovskoj tragediji. Iako je Kosovska bitka po svome istorijskom i vojnem značaju iza Maričke bitke, narodno predanje poznaje samo ono što je narod direktno osetio – Kosovsku bitku.

Srpska pravoslavna crkva proglašava Lazara za sveca. Lazareve moći čuvane i više puta seljene da bi prilikom proslave šestogodišnjice Kosovske bitke bile vraćene u njegovu zadužbinu Ravanicu. Lazar je kovao:

4. КНЕЗЬ ЛАЗАРЬ
IC-XC
18/0.98 Lj(XI-13), J(145), L(4)

5. ЛАЗАРЬ, КНЕЗЬ
IC-XC
18/0.94 Lj(XI-12), J(146)

5. А 3 ръ. КН ЗБ.
18/0.93 Lj(XI-14), J(-), L(6)

6. КНЕЗЬ ЛАЗАРЬ
IC XC
18/1.03 Lj(XI-15), J(155), L(7)

7. ЦОНТ НАС
IC XC
15/0.78 Lj(-), J(-), L(5) SD-NV1/41

8. ЦОНТЕЛ - АСАРО
IC XC
14/0.71 Lj(-), J(150), L(12)

1. ВАЖА БАДАГО ВУРРИИ КНЕЗЬ АЗАРЬ
IC-XC
18/1.05 Lj(XI-23), J(148), L(1)

2. ВАЖА БАДАГО ВУРРИИ КНЕЗЬ АЗАРЬ,
IC XC
17/0.88 Lj(XI-22), J(147), L(2)

3. КНЕЗЬ ЛАЗАРЬ
IC XC
19/0.98 Lj(XI-11), J(144), L(3)

9. ...
ЦОНТЕ ЛАСА
IC XC
15/0,68 Lj(-), J(-), L(9)

15. ЦОНТЕ ШАРО
...
IC XC
15/0,68 Lj(XI-18), J(154), L(20)

21. НЗ Н
IC XC
17/0,69 Lj(-), J(157), L(14)

10. ЦОНТЕ АСАР
IC XC
15/0,57 Lj(XI-17), J(151), L(10)

16. ЦОНТЕ АСАР
...
15/0,41 Lj(-), J(-), L(13)

22. НЗ Н
IC XC
17/0,73 Lj(-), J(158), L(-)

11. А. ЦОНТЕ
ЛАЗАР ОЧОНТЕ
IC XC
16/0,76 Lj(-), J(-), L(11)

17. ...
КНЕЗА ЛАЗАР А. А
14/0,60 Lj(-), J(-), L(16)

23. ВАХА ЈАБОГА ВУРДИИ КНЕЗДА АЗОРЬ
ВУКАНЬ КН.
17/0,74 Lj(-), J(104)

12. АЛЗАРАД. КНСЗ.
НОВО МОН ... / НОВО ЦОНТЕ МОНЕТА АРГИ-
ТА
15/0,58 Lj(XI-21), J(-), L(17)

18. ЦОНТЕ АЛ ЗАРО
IC XC
15/0,65 Lj(-), J(-), L(15)

13. ...
КНСЗ АЛЗАР
НОВОМН ...
16/0,64 Lj(-), J(-), L(18)

19. +ЦОНТЕ АСАР
IC XC
17/0,76 Lj(-), J(156), L(-)

14. ЦОНТЕ АЛ ЗАРО
НОВОМН
15/0,58 Lj(-), J(-), L(19)

20. +ГОСПОДИНА КНЕЗА АЛЗАРАД
15/0,81 Lj(XI-1), J(149), L(14)

Vrsta 23 je zajednička sa Vukom Brankovićem, verovatno kovana od strane Vuka na početku njihovog kovanja. Vrste 21 i 22 verovatnije je da su rezultat divljeg kovanja nekog feudalca no da su kovane po Lazarevom zahtevu. Uvršćene su u Lazarev novac jer spadaju u taj period i najviše lice na njegov novac. Skoro svi primerci potiču iz jednog neopisanog nalaza.

CENE PAPIRNOG NOVCA SRBIJE (1941-1943) I CENA "LONDONSKE SERIJE" KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

postignute na sastancima SND
(cene su u DM!)

I. SRBIJA (1941-1943)

10 DINARA 1941,
zelena, (115 x 60)

VH   XF   UNC
2.-   10.-   20.-

100 DINARA 1941,
sveta, (156 x 88)

VH   XF   UNC
*   *   1.-

20 DINARA 1941,
braon, (115 x 60)

VH   XF   UNC
1.-   5.-   10.-

500 DINARA 1941,
braon, (154 x 80)

VH   XF   UNC
1.-   5.-   10.-

CENE

50 DINARA 1941.
braon, (134 x 78)
VH XF UNC
1.- 5.- 10.-

1000 DINARA 1941.
žuto-braon, (170 x 100)
VH XF UNC
2.- 5.- 15.-

20 DINARA 1942.
plava, (115 x 60)
VH XF UNC
100.- 200.- 300.-

500 DINARA 1942.
braon, (154 x 80)
VH XF UNC
1.- 3.- 5.-

50 DINARA 1942.
braon, (135 x 65)
VH XF UNC
2.- 8.- 20.-

1000 DINARA 1942.
braon, (170 x 95)
VH XF UNC
2.- 5.- 10.-

100 DINARA 1942.
črno-braon, (150 x 78)

VH 120.- XF 250.- UNC 350.-

100 DINARA 1942.
plavo-braon, (150 x 70)

VH 3.- XF 10.- UNC 20.-

II. "LONDONSKA SERIJA" KRALJEVINE JUGOSLAVIJE 1943.

1.000.000

1.000.000

5 DINARA 1943. crno-zelena (109 x 49)

1.000.000

1.000.000

10 DINARA 1943. crvena, (114 x 49)

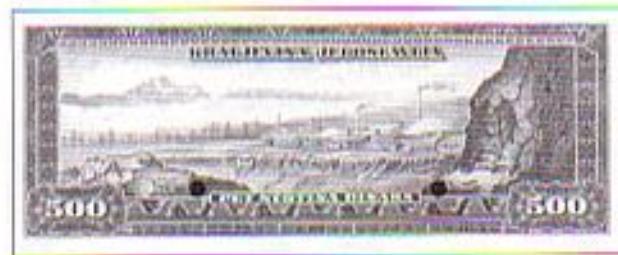
CENE

25 DINARA 1943. plava. (119 x 49)

100 DINARA 1943. zelena. (149 x 58)

500 DINARA 1943. braon (159 x 58)

1000 DINARA 1943. plava. (169 x 58)

Novčanice iz ove serije pojavljuju se na tržištu samo sa "SPECIMEN" pretiskom, i obično kao kompletan serija, i zato je i nemoguće odrediti cene za svaku novčanicu pojedinačno.

Cena ovog kompleta je 3000–4000 DM.

Rubriku uređuje Z. Ilić

Predstave vladarskih insignija na srpskom srednjovekovnom novcu (II)

Slobodanka Stojaković

SKIPTAR ILI ŽEZLO

Skiptar kao treća važna insignija predstavlja simbol monarhije i druge vlasti. Takođe, vuče svoje korene iz rimskog nasledstva. Skiptar je bio insignija rimskih konzula i careva. Kasnije je hristijanizovan davanjem krsta ili krina na vrh. Naš srednjovekovni novac prikazuje vladara sa skiptrom koji završava krstom (krtonosno žezlo spasenja u momentu investiture kao nebeska nagrada za vladarske vrline), zatim sa tri kružića, tri tačke ili krinom (slike 11, 12). Smatra se da je predstava krina prihvaćena sa Zapadu posle ženidbe Uroša I sa Jelenom Anžujskom, iako se na odevi vladara može naći i ranije. Na Zapadu je krin ukrašavao obode kraljevskih kruna i skiptra. Postoji i

mišljenje da je krin odraz Hristovog i Bogorodičinog kulta i da predstavlja devičanstvo i čistotu. Na Zapadu se krin javlja u vezi sa pokretanjem krstaške ideje.

U vezi sa pojavom krina na vizantijskom novcu postoje oprečna mišljenja. Jedno je pouzdano: najveću popularnost krin ima u vremenu Teodora II Laskarisa (1254-58). Patron njegove prestonice Nikeje bio je Sv. Trifun sa svojim atributom krinom. Pod Paleolozima krin simboliše pobjedu. Direktnu analogiju sa vizantijskim novcem imamo na već pomenutom kotorskom dinaru cara Dušana gde car sedi na prestolu bez naslona sa otvorenom krunom zapadnog tipa, držeći žezlo sa krinom u desnoj i šar sa krstom u levoj ruci. Na reversu je S. Trifun zaštitnik grada Kotora. Prema to-

me, krin kao amblem na insignijama vladara poligenetske je prirode. Što će reći da je u Srbiji mogao biti preuzet po ugledu na kovanje Paleologa, napuljskih Anžujaca ili, pak, direktno iz Kotora (slike 4, 23).

Slika 11. Dinar Stefana Uroša V. Car i carica stoje: prikazani su sa svim glavnim vladarskim insignijama.

Slika 4. Kotorski dinar cara Dušana sa latiničnim obodnim natpisom i krunom zapadnog tipa.

Slika 9. Novac despota Đurđa Brankovića. Despot sedi na niskom prestolu sa isukanim mačem. U levoj ruci drži šar sa krstom.

Slika 12. Dinar sa krinom kralja Milića (dinar de lilio). Kralj sa glavnim vladarskim insignijama sedi na tronu bez naslona.

Slika 13. Dinar Stefana Uroša I – tip matapana. Kralj gologlav i Svetitelj stoji. Među sobom drže zastavu. Kralj u vladarskoj odori drži akakiju-svitak

Slika 15. Dinar Stefana Uroša III Dečanskog. Kralj u vojničkoj odeli sa mačem na krilu, sedi na niskom tronu. Drži skiptar sa krstom. Kruna mu je otvorena, zapadnog tipa.

Slika 17. Dinar Stefana Dušana. Šlem sa pločicom i perjanicom u vidu krina, kao ratnička insignija.

KRST-ŠAR-AKIJA

Krst kao vladarski znak može se podeliti u dve grupe: kao završetak žezla ili šara i kao napršni krst, deo vladarskog omata (pektoral koji sadrži česticu časnog krsta).

Numizmatički materijal Srednjeg veka nam svedoči da su kraljevi dinastije Nemanjića pored krstosnih žezala nosili i pektoralne krstove (slika 12).

Šar ili glob, takođe nasleđe rimskih insignija, obavezna je carska insignija na srpskom novcu i simboliše univerzalnu moć vlastodraza. Hristijanizacijom insignija šar se prikazuje sa jednostrukim i dvostrukim krstom.

Akakija ili svitak spada takođe u najviše simbole vlasti. Predstav-

ljena je na mnogim likovnim delima srednjeg veka - freskama, pečatima i novcu, na kojima vladar uz žezlo drži i akikiju. Ona se dovodi u vezu sa prethričanskim mapom (mappa-maramica) koju na predstavama rimskog novca nosi car triumfator zajedno sa svečanim ogrtačem (trabea triumphalis). U Vizantiji ova insignija se prikazuje kao svilena vrećica sa zemaljskim prahom. Ona simboliše vladarsku smrtnost i poniznost. Svitak u rukama srpskih vladara poručuje da vladar treba da čuva božanske zakone (slika 13).

RATNIČKE INSIGNIJE

Da oružje zajedno sa konjem prikazano na srpskom srednjove-

kovnom novcu predstavlja važan deo insignijskog nasledja, vidimo iz Danilovog opisa predaje vlasti u Deževu 1282. godine. On kaže da je Dragutin, pored ostalih insignija, Milutinu predao "konja svoga i oružje svoje, koje sam na sebi na svom telu nosaše". Oružje i konj su dva bliska pojma, oni su plemićke insignije. I Dušanov zakonik kaže da se konj dobri i oružje preminulog vlastelina vraćaju caru. Dinari sa predstavom vladara na konju predstavljaju pobedničku simboliku i one se mogu uporediti sa ikonografijom vizantijskog novca (slike 14, 16, 17).

Mač se slavio kao oružje, s obzirom da su Nemanjići bili osvajači. Car Dušan slaveći pobedu kod Velbužda 1330. godine sâm kaže da je

Slika 14. Dinar cara Stefana Dušana. Car na konju sa prepoznatljivim vladarskim insignijama.

Slika 16. Dinar Stefana Dušana kao kralja Srba i cara Romija. Car sa stemom na glavi u vojničkoj odeli, sedi na tronu bez naslona. Drži mač preko krila.

Slika 18. Predespotsko kovanje Vuka Brankovića. Vladar stoji, desnom rukom drži zastavu.

Slika 20. Novac despotova Stefana Lazarevića. Despot stoji sa isukanim mačem i jezom koje završava krinom.

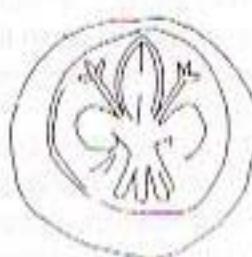
Slika 22. Dinar kralja Vladislava II. Kralj sa otvorenom krunom zapadnog tipa stoji. Nosi divitisijom sa lorosom, koji je jednim delom prebačen preko ruke kralja. Kralj desnicom drži krstonosno čelo.

Slika 21. Despot Lazar Branković stoji sa isukanim mačem.

mačem otkinuo glavu caru Mihailu, a u povelji za manastir Hilandar kaže za sebe da je primio mač iz andeoske ruke. Ovo oružje je zajedno sa štitom, šлемom kao vojničkom krunom, kopljem i zastavom, predstavljalo značajnu ratničku insigniju, koju nalazimo na velikom broju srpskog srednjovekovnog novca (slike 15, 16, 18).

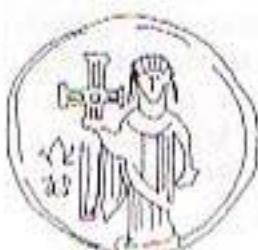
Posebno bi smo istakli ratničke insignije vladavine srpskih despota pred skoru propast Zemlje. Srbiju je zahvatio proces riterizacije pod ugarskim uticajem. Ratnički i riters-

Slika 23. Novac Mihaila Paleologa VIII (tip sa krunom)

DELOVI ODEĆE

Od odeće koja spada u vladarske insignije, naveli bi smo carsku rizu, sakos ili divitisiyon, koji se u purpurnoj boji naziva bagrenica. Ova odora je u gornjem delu ukrašena širokim okovratnikom-manjakom. Donji deo odore ima zlatan porub. Vladar je nosio na gornjem delu rukava neku vrstu narukvice-peribrahion. Loros je predstavljaо svećani ogrtić (paralela sa rimskom trabeom triumphalis) koji se od vremena cara Dušana nosio ukršteno. Vladar je loros jednim de-

ki duh despotovine XV veka našao je svoj odraz na despotskim kovanjima Stefana Lazarevića, Đurđa i Lazara Brankovića. Isukani mačevi na njihovim monetama kao da pozivaju u boj (slike 9, 20, 21).

lom nosio prebačen preko leve ruke. Carski pojasi od bisera predstavljao je takođe važnu odevnu insigniju, jer se pominje kao takva kod predaje vlasti. Pojas simboliše preuzimanje vladarskog položaja. Da dodamo i to da je car nosio cipele ukrašene biserima (sapog) (slika 22).

Dinarsko - krunská serija

Zmago Jelinčič

"dinar" ima zadovoljstvo da prvi objavi odlomke iz knjige "Dinarsko - krunská serija", koja je u pripremi za štampu, a čiji je autor numizmatičar svetskog glasa, vrstan poznavalac oblasti koju obraduje, i ugledni član SND.

UREĐENJE MONETARNOG SISTEMA I IZBOR DRŽAVNE VALUTE

Posle završetka I svetskog rata sve države naslednice Austro-ugarske monarhije (među kojima je bila i Kraljevina SHS, odnosno, kako se kasnije zvala, Kraljevina Jugoslavija) morale su što pre urediti monetarne sisteme i pripremiti sve za no-

ve nacionalne, odnosno državne valute. U početku su osim prežiganih austrougarskih kruna, bugarskih levova i nemačkih maraka, u opticaju bili i dinari Kraljevine Srbije, crnogorski perperi, pa čak i mađarske krune.

Sa većinom valuta zapravo i nije bilo većih problema; srpski dinari su ostali platežno sredstvo i u Kraljevini SHS i kasnije u Kraljevini Jugoslaviji, a najteže rešivo pitanje su zapravo predstavljale austro-ugarske krune. Za rešavanje tih pitanja postignut je dogovor na mirovnim pregovorima koji su usledili narednih godina.

Dana 10. septembra 1919. godine sklopljen je u San Žermenu (San Germain) mirovni ugovor sa Austrijom, a sledeće godine - 4. juna 1920. god. i tzv. Trianonski spo-

razum o miru sa Mađarskom u Versaju (Verailles). Način uređenja monetarnih poslova, a pre svega pitanja monetarne podele među državama naslednicama, zamena austrougarskih kruna na pomenu-tim područjima i likvidacija austro-ugarske banke obuhvaćeni su 206. članom austrijskog mirovnog ugovora i 189. članom Trianonskog sporazuma.

Uvojena su tri osnovna zaključka: da države-naslednice moraju u toku dva meseca prežigosati sve austrougarske krune na domaćoj teritoriji, da moraju u toku dvanaest meseci krune zameniti domaćom valutom, i da pojedine naslednice imaju pravo da same odrede parite zame, a da u roku od četrnaest meseci zamenjene krune predaju komisiji za repatrijaciju.

ZAMENA KRUNSKIH NOVČANICA

Krunske novčanice su države zamjenjivale s obzirom na stanje u svakoj državi posebno, pri čemu su morala važiti neka opšta pravila. Radilo se o tri osnovna zahteva:

1. Prilikom zamene novca morala je biti izvršena zamena jednog papirnog novca za drugi papirni novac;

2. Zamena mora biti izvršena po teritorijalnom principu s obzi-

rom na veličinu i opseg novonastalih država;

3. Pri određivanju razmera, odnosno određivanju kursa za zamenu novca po kojem je novac zaista i menjan, primenjivano je nekoliko načina. (Za tadašnju Jugoslaviju bila je upotrebljena metoda depresijacije, odnosno smanjenja vrednosti, koja je ustvari legalizovala već izvršeno smanjenje na odnos 1 dinar = 4 krune. Kupovna moć krune je najpre bila mnogo veća od konačno dogovorenog od-

nosa, pošto je menjački kurs krune i dinara 1918. i početkom 1919. godine bio 1:1, a zatim je počeo da pada na 2:1, 2.5:1 i 3:1 dok nije dostigao konačni odnos od 4:1).

Kao zanimljivost treba reći da pomenuta zamena duže vreme nije važila za austrougarski kovani novac od 10 i 20 vinara (helera), a službeni list pokrajinske vlade za Sloveniju 30. aprila 1920. godine objavljuje sledeće:

Naredba ministra finansija u vezi sa prijemom sitnog niklenog novca od 10 i 20 vinara

Na osnovu ovlašćenja izrečenog u rešenju ministarskog saveta br. 7218 od dana 27. marta 1920. godine, određujem da se austrougarski sitan novac od 10 i 20 helera od nikla i bakra na javnim blagajnama i u privatnom prometu prima kao novac od 10 i 20 para.

U Beogradu dana 13. aprila 1920. godine, br 12944. Ministar za finansije, dr V. Janković s.r.

Koliki je bio nacionalni ponos nove države na svoj novac govori ova razglednica

NOTAFILIIJA

RETKE NOVČANICE NOVIJEG PERIODA

Zoran Ilić

Malo je kolecionara koji mogu da se pohvale kompletom zbirkom papirnog novca Srbije, Crne Gore i Jugoslavije. Priličan broj notaflista se opredeljuje za zbirku papirnog novca koja obuhvata vremenski period do Drugog svetskog rata, ali ima i onih koji u svojim kolekcijama imaju isključivo novčanice posleratnog perioda. Razlog za ovakvu podелу ima više, ali meni se čini da mali tiraž i visoke cene većine predratnih novčanica utiču da se veći broj mladih notaflista opredeljuje za noviji period.

Činjenica je da je veliko zadovoljstvo imati komplet papirnog novca Srbije, Crne Gore i Jugoslavije do Drugog svetskog rata, i te su zbirke nesumnjivo lepše, interesantnije i vrednije od onih, koje obuhvataju novije doba.

Da, ipak, ta velika razlika bude umanjena "pobrinuo" se izvestan broj novčanica posleratnog perioda koje su se pojavile na numizmatičkom nebu u poslednjih deset-

tak godina, i koje bude veliku pažnju notaflista. Ovom prilikom po-menućemo samo neke od njih:

- 10 i 50 dinara 1991. godine, (prilikom štampanja ovim novčanicama zamenjene su boje)
- 100.000 dinara 1993. godine, na kojoj je lik M. Pupina, nije puštanu u opticaj, vrlo retka!
- 5000 dinara 1955 prva serija (bez broja 2 u desnom donjem uglu) sa interesantnim serijskim brojem AF 111111.
- 50 dinara 1946. godine čija je prednja strana odštampana u tamno-braon boji,
- 500 dinara 1990. godine, koja je iste žutobraon boje i izgleda, kao novčanica iz 1991. godine.
- Nekoliko primeraka novčanice od 50 dinara 1965. godine sa serijskim brojem AA 000001,
- ili novčanica koja ulepšava korice ovog časopisa.

Treba napomenuti da se u poslednjih nekoliko godina, kao rezultat smanjene ponude retkih novčanica i povećanog broja sakupi-

ljača papirnog novca, pojavio čitav niz različitih novčanica, koje se na razne načine razlikuju od redovnih. Ovo se odnosi prvenstveno na period posle 1944. godine. Kao i uvek, vreme i tržište pomoći će notaflistima da razlikuju što je od svega toga numizmatika, a što rezultat špekulacija. ■

NOVI PIK IZNENADIO SAKUPLJAČE PAPIRNOG NOVCA

Željko Stojanović

Atraktivna i retka serija novčanica izdanja Narodne banke Kraljevine Jugoslavije iz 1943. godine, tzv. londonska serija sa likom kralja Petra II na aversu i geografskim motivima na reversu, kolezionari ma je do sada bila poznata u obliku specimena. Važno je spomenuti da tri manja apoena (od pet, deset i dvadesetpet dinara) imaju nultu serijsku numeraciju (1/A000000), dok tri veća apoena (od sto, petsto i hiljadu dinara) nisu numerisana.

Isto tako, svetski katalog papirnog novca "Standard Catalog of World Paper Money" tzv. Pik sve do ovogodišnjeg osmog izdanja poznavao je ovu seriju novčanica isključivo u formi uzorka (specimena).

torijski veoma interesantnu seriju jugoslovenskih banknota. Evo o čemu se radi: za ove naše novčanice, koje svojim izgledom podsećaju na američki tzv. dolarski stil banknota, po prvi put se navodi da postoje sa redovnim serijskim brojevima! U skladu sa takvim stavom, prilagodena je i katalogizacija (P-35A do 35F), pa su kod svih šest apoena navedena dva oblika postojanja ovih novčanica:

- a. redovni serijski broj
- b. specimen

Pored toga, po prvi put su za ove novčanice umesto dotadašnje oznake Rare (retko), date i kataloške cene, s tim što su specimeni procenjeni za oko 10% manje nego primerci sa redovnim serijskim bro-

jom nešto redi od uzorka (specimena).

DA LI SU NOVČANICE BILE U PROMETU?

Eventualno postojanje primera ka novčanica londonske serije sa redovnim serijskim brojevima više struko je značajno, pošto bi to mogao biti materijalni dokaz da novčanice nisu samo postojale u formi uzorka koji su predstavljeni i podeljeni članovima Kraljevske vlade u Londonu, već da su proizvedene i količine spremne za puštanje u promet. Bez obzira na količinu emitovanih novčanica, namenu, teritoriju i subjekte koji su njima manipulisali, moglo bi se dalje pretpostaviti da su novčanice sa redovnim serijskim oznakama korištene kao sredstvo plaćanja. O tome da su su vojna lica, ili civilni, u zemlji ili inostranstvu koristili ove novčanice kao sredstvo plaćanja, nema ni pisanih ni usmenih svedočenja. Imaoci specimena nisu spremni da otkriju svoje izvore, čime je onemogućeno istraživanje i posredni postupak zaključivanja i analize. Na primer, prema mestu nalaza novčanica sa redovnom numeracijom bilo bi moguće doći do važnog saznanja

U najnovijem osmom izdanju Piko kataloga čekalo me je iznenadenje, koje se odnosi na ovu is-

jem (koji nemaju oznaku SPECIMEN). To znači da autor smatra da su primerci sa redovnom numeraci-

da li su ove novčanice cirkulisale u Jugoslaviji i/ili samo u inostranstvu.

ZAŠTO NEMA ILUSTRACIJE I KAKO SAZNATI ISTINU?

Autori svetskog kataloga ne praktikuju da komentarišu nova otkrića i izmene u katalogizaciji novčanica pojedinih država, a verovatno je to i nemoguće imajući u vidu veliki broj zemalja i obim publikacije.

U slučaju novootkrivenih "redovnih" novčanica londonske serije očekivao sam da u novom "PIK" – u budu prikazane novčanice sa redovnim serijskim brojem, kako bi i najskeptičniji stručnjaci i kolekcionari našeg papirnog novca bili uvereni u njihovo postojanje. Na prvi pogled može se utvrditi da se kod datih ilustracija novčanica (znatno umanjenih u odnosu na original i u crno beloj tehnici, na stranama 1063 i 1064) radi o specimenima, pošto su ilustracije iste, kao u prethodnim izdanjima "PIK"-a.

Kao čovek koji se profesionalno bavi našim papirnim novcem, naložio sam se pred problemom da li da poverujem u postojanje redovnih novčanica londonske serije. Jedina mogućnost za utvrđivanje istine zahtevala je pronalaženje originalnih primeraka novčanica sa serijskim brojem, a pokazaće se da to nije bio lak zadatak.

KO JE U PRAVU ILI MOGUĆI ZAKLJUČAK

Na međunarodnom sajmu papirnog novca u Čikagu, u februaru 1997. godine, moj američki kolega dao mi je kolor fotokopiju novčanica u originalnoj veličini, uz čvrsto uverenje da novčanice postoje i da

se ne radi o fotomontaži. Sa fotokopije se može utvrditi da su novčanice "habane", sa tragovima korišćenja i savijanja, što je karakteristika novčanica koje su se nalazile u prometu.

Na osnovu iznetih činjenica može se izvesti zaključak da novčanice od deset i dvadeset pet dinara londonske serije sa redovnim serijskim brojem postoje (najmanje po jedan primerak, i to sa serijskim brojem: 9/D 682981 i 2/E 085101 – vidi ilustraciju).

tojanju ovih novčanica sa redovnim serijskim brojem. Smatram da nema analogije u donošenju zaključka o njihovom postojanju, i pored postojanja "redovnih" manjih apoena. Imajući u vidu da specimeni većih apoena nemaju serijski broj, nije moguće utvrditi gde je autor novčanica predviđeo mesto za serijske oznake i broj. Gijoši (ukrasne šare) oko nominala (sa leve strane portreta) i grba Kraljevine Jugoslavije (sa desne strane portreta) znatno su suzili prostor za serijski

Imajući u vidu da su tri manja apoena proizvedena kod iste štamparije i sa karakterističnim serijskim brojevima i oznakama, verovatno da postoji i apoen od pet dinara sa redovnim serijskim brojem, ali ostaje da ova pretpostavka bude dokazana u budućnosti. Što se tiče većih apoena od sto, petsto i hiljadu dinara, sklon sam da odbacim tvrdnju u svetskom katalogu (bez uverljivog materijalnog dokaza), o pos-

broj. Na preostalom slobodnom prostoru na novčanici od sto dinara (vidi ilustraciju) skoro da nema mogućnosti za estetsko uklapanje serijskog broja visine 3–4 mm i dužine oko 2 cm.

Prema sadašnjim saznanjima i pored postojanja habanih "redovnih" novčanica nema razloga da se menja zaključak da novčanice iz londonske serije nisu puštene u opticaj.

PORTRET ŽENE NA NOVCU (I)

R. Miletić

"I gospod Bog stvor žena od rebra koje uze Adamu i dovede je k Adamu"

Postanje: 2,22

"Kako si lijepa i kako si ljupka o ljubavi u milinama"

Pesma nad pesmama: 7,6

Žena. Voljena, proganjana, osuđivana, zapostavljena. Od početka sveta. Pa ipak i najveći muški šovinisti moraju priznati da su na isti način kao i svi velikani žene obeležile istoriju ljudskog roda. Direktno ili indirektno menjale su tokove istorije, vladale ili bile su vladari, a ako nisu bile ni jedno ni drugo, njihovo dejanje uticalo je na te tokove i u pozitivnom i u negativnom smislu.

Postoji samo jedna reč koja ženu može obeležiti. Ljubav.

Svetski stručnjaci iz oblasti numizmatike za najlepši novčić svih vremena proglašili su srebrnu dekadrahmu grada Sirakuze iz IV veka p.n.e. (sl. 1)

Slika br. 1

Na prednjoj strani je lik nimfe Aretuze, zaštitnice grada i boginje istoimenog izvora.

Pogledajmo malo taj ženski lik grčkog panteona.

Čulne usne, smiren pogled, razigrani uvojci kose baš kao i delfini koji okružuju portret. Diskretnе minduše povećavaju utisak ženstvenosti.

Ovde se nećemo baviti panteonom, ni grčkim niti rimskim, niti kojim drugim. Govorimo o onim stvarnim, sposobnim, pametnim, ali isto tako i ženama koje istorija nije zabeležila u najlepšem svetu. Portret žene na novcu ne može se posmatrati samo kao kvalitetno delo gravera ili vajara, još manje kao lepo očuvan novčić, mada u današnjem potrošačkom društvu je to prvi kriterijum. Taj lik, ne treba zaboraviti, predstavlja istovremeno ljubav i mržnju, vlast, dramu, zločin.

To biće je pulsiralo, volelo i mrzelo, odlučivalo o životu i smrti, i sve to uz čarobni osmeš i neodoljivi šarm.

Pogledajmo ga onda u istorijskom okruženju, ne zaboravljajući nikada, da je to parče metala sa njenim likom, koje mi držimo u ruci, nekada davno možda bilo baš u ruci žene čiji lik sada posmatramo.

KLEOPATRA (69-31 p.n.e.)

"Njene čari koje se ne mogu uporediti sa bilo čim, ne predstavljaju onu vrstu lepote koja već na prvi pogled obara s nogu. Ali ona je umela da pleni i taj njen neodoljivi šarm u kombinaciji sa jakom individualnošću odiseo je u svakoj njenoj reči i u svakom njenom gestu, tako da je svaki onaj koji je došao u dodir sa njom osetio da je poražen i da se našao u njenoj vlasti."

Plutarh

Kleopatra je bila veoma obrazovana žena, sa odličnim poznavanjem istorije i filozofije, a govorila je i šest jezika.

Sujetna i samovoljna znala je da se posluži svojim čarima i u politici. Imala je vrlo živo i izražajno lice, čulne usne, krupne oči i oveći malo povijen nos. Njen lik je do nas došao preko novca kovanog za vreme njenе vladavine.

Slika br. 2. Uvećani portret Kleopatre sa kovanog novca.

Istorijski pominje tri velikana koja su svojom neiscrpatom energijom i ambicijom osvajali svet. Jedan od njih je bio i Gaj Julije Cezar. Kleopatra je bila potomak Makedonskih Lagida i kraljica Egipta od 51. g. p.n.e. zajedno sa svojim bratom-mužem, po tradiciji egipatskih faraona. Kada je 48. g. p.n.e. Cezar došao u Egipt da arbitriра u sporu između Kleopatre i brata Ptolomeja XIII., ovo nije bilo teško da već sredovečnog gospodara zaseni svojim čarima, jer Cezar je tada već imao 54 godine a Kleopatra samo 19.

Iz te veze ambicioznog para rođen je sin Cesarion. Što se tiče Rima, on je republika u odumiranju ali sa jakom republikanskim tradicijom. Kleopatra sanja o kraljevstvu Aleksandra Makedonskog a isto to i sam Cezar priželjuje. Ubistvo Cezara u senatu 44. g. p.n.e. Kleopatra, koja se u to vreme nalazila u Rimu, doživljava kao šok. Napušta grad sa svojim sinom Cesarionom, očekujući u Aleksandriji ishod borbe za vlast.

Sporazumom koji je u istoriji poznat kao "Drugi trijuvirat", Marko Antonije dobija istok odnosno Egipt. Druga dva trijuvira su Marko Emilije Lepid i Gaj Oktavije budući Oktavijan.

41. g. p.n.e. dolazi do drugog susreta Kleopatre i Marka Antonija u Tarsu, gde je Kleopatra došla da se opravlja zbog izmišljenih optužbi da je podržavala atentatore na Cezara. Taj susret bio je ulazak u legendu ovog para. Antonije sa Kleopatrom odlazi u Egipt i tako ostaje dve godine.

Situacija u Rimu se međutim komplikuje i Antonije biva prinudjen da se 39. godine vrati u Rim da bi izglađio odnose sa ostalim triumvirima, pre svega sa Oktavijanom. U tu svrhu on sklapa politički brak sa Oktavijanovom sestrom Oktavijom.

O samoj Oktaviji se može reći samo: ona je bila sestra Oktavijana Avgusta i žena Marka Antonija.

Slika br. 3 predstavlja zlatnik kovan tom prigodom.

Avers: Marko Antonije

Revers: Oktavija

Slika br. 3

Vrlo je verovatno da je ovaj brak žestoko pogodio Kleopatru i kao ženu i kao vladara. Godine 37. p.n.e. Antonije ponovo dolazi u Egipt. Ovoga puta definitivno. Svi njegovi dalji postupci potvrđuju izuzetnu emotivnu vezu sa egipatskom kraljicom sa kojom ubrzano sklapa brak na opštu sablazan Rima. Sam Rim sklon razvratu nije cenio ljubav kod onih koji vladaju.

Slika br. 4 prikazuje srebreni novac kovan u Aleksandriji sa predstavama

Avers: Kleopatra

Revers: Marko Antonije.

Slika br. 4

Rat Egipta i Rima je neizbežan. Do odlučujuće bitke dolazi 31. g. p.n.e. kod rta Akcijuma u Južnoj Grčkoj. Iz nekog do sada neobjasnivog razloga Kleopatra napušta bitku, a Antonije polazi za njom ostavljajući i vojsku i flotu. Turničenja istoričara su različita. Neki kažu da je egipatska kraljica čula da je Antonije poginuo a neki opet da je, videvši da je bitka izgubljena, već imala namjeru da se nagodi sa Oktavijanom. Možda je i shvatila da je Antonije samo ratnik, ali ne i Cezar. Da li je Kleopatra mogla da se nagodi sa Oktavijanom? Verovatno: da. Imala je 39 godina, a Oktavijan 33. Ona nije to učinila.

Ulaskom Oktavijana u Egipt legendarni par nalazi samo jedan izlaz. Samoubistvo. Antonije se probada mačem, a Kleopatra umire od ujeda zmije (ima tvrdnji i da je popila otrov). Po Svetoniju, Oktavijan je želeo Kleopatru živu zbog trijumfa u Rimu "pa je pozvao Psile da joj isisaju otrov iz rane" (Psili su bili pripadnici jednog plemena u Africi koji su bili imuni na zmiski otrov, i koji su pljuvačkom i usisavanjem rane lečili od ujeda zmije. Čak i njihov dah je mogao da uspava zmiju.) (Plinije, VII, 14).

Deca Kleopatrina (Cesarion kao i blizanci sa Antonijem koji su se zvali kao majka i otac) pobijeni su ali je Oktavijan dovršio grobnicu koju je veliki par započeo da gradi i "časno ih sahranio u njoj".

"AEGIPTO CAPTA" je natpis na novcu tog perioda. Oktavijan se vraća u Rim gde ga čeka jedna takođe izuzetna žena koja ima 28 godina i čije ambicije su takođe veoma velike.

LIVIJA DRUZILA (58. g. p.n.e. – 29. g. n.e.)

Livija je bila jedna od najlepših žena svog vremena i u vreme bitke kod Akcijuma, već sedam godina u braku sa Oktavijanom. Osim jedne neuspeli trudnoće u tom braku nije bilo dece ali je zato iz prvog braka sa Tiberijem Neronom dovela dva sina: Tiberije Klaudije Neron i Neron Klaudije Druz. U braku sa Oktavijanom bila je 52 godine, praktično sve do njegove smrti 14. g. n.e.

Nije čudno što je tokom tako dugog života bila direktni učesnik svih događaja carstva. Ambiciozna i vlastoljubiva nije se zadovoljila samo kućnim poslovima već je njeni učešće bilo i u reformisanju pravnog, socijalnog, upravnog, religijskog i vojnog sistema imperije. Istoričari kažu da je i sam Oktavijan morao pripremati teze za razgovore o državnim problemima i ako je njegovo radno vreme bilo 12 časova Livija je radila 24 časa. Ne treba onda da čudi što je njen lik zabeležen na novcu kako tog vremena tako i imperatora koji su vladali posle Oktavijana i koji čak nisu ni pripadali rodu Julijevaca-Klaudijevaca. Slika br. 5 prikazu-

Slika br. 5

je aureus sa likom Oktavijana Avgusta na aversu i Livije na reversu.

Livija je u sedećem položaju u desnoj ruci drži žezlo, a u levoj klas.

Okolo je natpis: PONTIF-MAXIM.

Tokom braka nije imala bilo kakvih ljubavnih afera izuzev što joj Dion Kasije prebacuje "dosta čudan odnos" sa svojim praunukom Kaligulom, koji je prevazilažio normalni odnos prababe i praunuka.

Što se tiče Oktavijana "on je Liviju ljubio i poštovao do kraja života" kako kaže Svetonije, što mu nije smetalo da ima brojne avanture sa drugim ženama ali sve to pod budnim okom Livije i uz njenu selekciju. Ambicioznost i vlastoljubivost Livije naročito dolaze do izražaja u porodičnom životu jer je njena odluka bila da naslednik Oktavijana bude njen sin Tiberije Klaudije Neron.

Oktavijan nije imao direktnih naslednika ali je bio kontinuirano u dilemi oko pretendenata iz svoje loze Julijevaca i Livijine-Klaudijevaca. Te dileme je Livija veoma uspešno rešila.

Gaj Cezar, Lucije Cezar, Agripa Postum, Oktavijanovi unuci od cerke Julije iz braka sa Markom Agripom su likvidirani. Prva dva su otrovana a treći prognaši ubijen. Livijin sin Druz koga je Oktavijan izuzetno cenio je takođe otrovan po nalogu majke jer se spremao da Oktavijanu predloži abdikaciju. Takođe su otrovani i Livijini praunuci, deca Druzovog sina Germanika i to Neron u 26. godini života i Druz u 25. Slika br. 6 pri-

Slika br. 6

kazuje Liviju na novcu za vreme vlade njenog sina Tiberija sa natpisom "SALUS AVGUSTA".

Dion Kasije tvrdi da je Livija otrovala i samog Oktavijana, tako što je smokve koje je on inače sam brao sa drveta premazala otrovom.

Smrću Oktavijanom (14. g. n.e.) na vlast dolazi po planu Tiberije. Međusobni odnosi mogu se svesti samo u dve reči: mržnja i strah. Uticaj Livijin je bio očeviđan prvih godina Tiberijeve vladavine i jedno i drugo su bili prinuđeni na čutanje jer su jedno o drugome previše znali. Što zbog Livijinih poodmaklih godina što zbog Tiberijeve surovosti odnosi između majke i sina su prekinuti. Livija je umrla 29 godine u svojoj 87. godini a njenu želju da bude deifikovana ispunio je tek imperator Klaudije. Obeležila je svoju epohu koliko i sam Oktavijan možda i više. ■

Medalja za oslobođenje Beograda

Slavoljub Petrović

Nalazeći se na balkanskoj vetrometini naša zemlja bila je po prište mnogih ratova, što je uticalo da danas postoji više odlikovanja i medalja pojedinih država, koje su bile učesnice ratnih dešavanja na ovim prostorima.

Tako imamo više austrijskih medalja, kojima je ovekovećeno zauzimanje Beograda 1789. godine; Rusija je dodeljivala medalje za rat sa Turskom (1877-1878) sa posebnom trakom za Srbe i Crnogorce; Bugarska ima medalju za rat sa Srbijom (1885-1886) koji smo ne-

slavno izgubili; Mađarska je svoju okupaciju delova Jugoslavije 1941. godine takođe ovekovećila medaljom.

Ovom prilikom imamo namenu da opišemo jednu medalju iz novije istorije koja se odnosi na oslobođenje Beograda od nemačke okupacije 1944. godine.

Po ranije ustaljenoj praksi SSSR je kovao spomen-medalje, kijima je obeležavana odbrana pojedinih krajeva ili gradova. Tako su ustanovljene medalje za odbranu Lenjingrada, Moskve, Odese, Kijeva, Stalingrada, Kavkaza, ili za oslobođenje Budimpešte, Beča, Varšave, ili Praga.

Kako su jedinice Sovjetske Armije učestvovali i u oslobođenju Beograda, na zahtev Narodnog komesarjata odbrane SSSR-a ukazom Prezidijuma Vrhovnog Sovjeta ustanovljena je 9. juna 1945. godine i medalja "Za oslobođenje Beograda". Ovom medaljom nagrađeni su svi neposredni učesnici u oslobođenju Beograda, koji su bili u sastavu Sovjetske Armije.

Prema pravilniku medalja "Za oslobođenje Beograda" dodeljivala se:

a) vojnom sastavu jedinica, grupama i ustanovama Sovjetske Armije, vojno-pomorske flote, NKVD (Narodni komesarijat unutrašnjih poslova) i NKGB (Narodni komesarijat državne bezbednosti), koji su neposredno učestvovali u oslobođenju Be-

grada u vremenu od 29. septembra do 22. oktobra 1944. godine.

b) organizatorima i rukovodiocima borbenih operacija za oslobođenje Beograda.

Licima koja su se nalazila u napred navedenim jedinicama medalju je uručivao njihov komandir ili načelnik. Osobama koje su izašle iz sastava Armije, flote, NKVD i NKGB medalje su uručivali pokrajinski, oblasni, ili rejonski komesarijati u mestima gde žive nagrađeni.

Na osnovu dodatnog pravilnika Prezidijuma Vrhovnog Sovjeta SSSR-a od 5. februara 1951. godine medalja "Za oslobođenje Beograda" posle smrti nagrađenog ostajala je u njegovoj porodici.

Medaljom "Za oslobođenje Beograda" nagrađeno je više od 68.000 učesnika borbe. Ovo je najmanji broj medalja koji je dodeljen oslobodiocima jedne prestonice, ako se ima u vidu da je za učešće u oslobođenju Budimpešte dodeljeno preko 138.000, Praga - 395.000, Beča - 270.000, a Varšave - 690.000 spomen medalja.

Medalja je izrađena od lantana i ima prečnik od 32 mm.

Na prednjoj strani medalje u vencu od lovorožih grančica nalazi se polukružni tekst na ruskom jeziku "ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕ", ispod je horizontalno krupnim slovima ispisano "БЕЛГРАДА". Iznad teksta između lovorožih grančica je zvezda petokraka.

Na poleđini medalje je datum oslobođenja Beograda, "20. OKTOBAR 1944.", iznad datuma je petokraka zvezda.

Medalja je pomoću ušice i karake spojena sa izduženom petougaonom metalnom pločicom preko koje se nalazi svilena traka širine 24 mm. Traka je zelene boje, a po sredini ima crnu prugu širine 8 mm. ■

MEDALJE ZA HRABROST KRALJEVINE SRBIJE

Lazar Geric

Po rangu i starešinstvu medalja u Kneževini i Kraljevini Srbiji, kao i za vreme Kraljevine Jugoslavije, medalje za hrabrost prednjačile su u odnosu na sve druge medalje i spomenice. Njima su bili odlikovani oficiri i vojnici srpske vojske u ratovima za nezavisnost i oslobođenje koje je Srbija vodila tokom druge polovine XIX i početkom XX veka.

Prva srpska medalja za hrabrost je "Srebrena kolajna za hrabrost 1876". Ustanovljena je "Zakonom o odlikovanju u vreme rata" 12. jula 1876. godine kao javno priznanje "za pожртвовање за отаџство и Књаза у време рата".

Prvi srpsko-turski rat počeo je prokl-

macijom kneza Milana 30. juna 1876. godine sa ciljem da oslobodi potlačene hrišćane u evropskoj Turkoj, a prvenstveno kao pomoć hercegovačkim ustanicima koji su već godinu dana boravili sa otomanskim imperijem.

Nedovoljno pripremljena i opremljena srpska vojska nije mogla da se nosi sa bolje obučenom i naoružanom turskom vojskom. Iako je bilo podrške od progresivnog evropskog javnog mnenja, i sa brojnim ruskim dobrovolj-

cima, koje je poslao Slovenski komitet, među kojima je bio i komandant srpske vojske - general Černjajev, bitke su gubljene a sa njima i teritorije.

Ruski ultimatum Turskoj spasao je Srbiju poraza i mirom potpisanim 1877. godine vratio "status quo" od pre početka rata.

Srebrena kolajna je kovana u nema nepoznatoj bečkoj radionici. Kružnog je oblika i prečnika 27 mm. Na aversu ima horizontalni natpis u tri reda: "МИЛАН - М. ОБРЕНОВИЋ - IV. КЊАЗ СРПСКИ".

Revers ima venac sa leve strane od lоворovog, a sa desne od hrastovog lišća, koji se pri dnu iza štita srpskog grba

spajaju. U sredini se nalazi natpis u tri horizontalna reda "ЗА - ХРАБРОСТ - 1876". Ova medalja nosila se o trobojnoj svilenoj traci u bojama srpske zastave 27 mm širine.

U muzejskim i privatnim zbirkama nailazimo na primerke ovih medalja sa više različitih detalja: veličina slova u natpisu i grbu, oblik ušice i metal od koga je medalja otkovana (postoje medalje koje su kovane od alpake, umesto od srebra). To nas navodi na zaključak

da je izrada medalje naručena u nekoliko radionica za izradu medalja.

Izmenama i dopunama pomenutog zakona, knez Milan Obrenović je medalji za hrabrost dodao i zlatnu klasu, i ta podela važila je u svim sledećim prilikama, kada su ustanovljavane medalje za hrabrost.

Zlatna medalja za hrabrost kovana je od pozlećene bronce prečnika 34 mm. Sa aversa ima lik kneza Milana okrenutog uлево, u generalskoj uniformi i sa lentom i zvezdom ordena Legije časti. Oko lika kneza u odvojenom prstenu natpis: "МИЛАН М. ОБРЕНОВИЋ IV КЊАЗ СРПСКИ". Na reversu ova medalja ima venac od lоворовог i hrastovog lišća, koje je u donjem delu spojeno mašnom, i natpis u dva reda: "ЗА ХРАБРОСТ".

Medalju je radio čuveni Bečki madaljar Šarf, čija se signatura nalazi ispod kneževog lika. Pošto se pojavljuju primerci bez signature, može se pretpostaviti da je ova medalja kovana u Beču u nekoliko navrata. Medalja je nošena na trouganoj traci crvene boje sa belim i plavim prugama na ivici.

Ovom medaljom odlikovani su oficiri i podoficiri kako za Prvi, tako i za Drugi srpsko-turski rat, u koji je

Srbija ušla 15. decembra 1877. godine na poziv ruskog cara i vlade da pomogne dejstva ruske vojske, koja je, mimo očekivanja, naišla na snažan otpor Turaka u svom pohodu na teritoriju sadašnje Bugarske, a naročito kod Plevne.

Pravac nadiranja srpske vojske bio je dug, i pod vodstvom sopstvenog oficirskog kadra, bez pomoći ruskih dobrovoljaca ostvarena je pobeda i oslobođena znatna teritorija Južne Srbije i gradovi Niš, Vranje i Leskovac, kao i veliki vojni materijal.

Ovom retkom zlatnom medaljom za hrabrost odlikovano je 309 najistaknutijih oficira i podoficira u oba ova rata.

Pošto je srebrna kolajna za hrabrost imala otkovanu godinu 1876. za Drugi srpsko-turski rat, voden tokom 1877. i 1878. godine otkovana je nova medalja, ista kao i prethodna, ali sa izmenjenom godinom na reversu. Nova medalja nosila je godinu 1877-1878. i visila je o traci iste boje i oblika kao i medalja iz 1876. godine.

Po završetku Drugog srpsko-turskog rata ovom medaljom odlikovano je preko 5000 boraca srpske vojske.

Pozdravljam

sve mlade numizmatičare širom sveta,
koji sakupljaju novac Srbije, Crne Gore
i Jugoslavije, a svojim prijateljima u
Jugoslaviji želim puno sreće.

Lea Milošević
St. Galen, Švajcarska

I. Novac Crne Gore na tržištu u Švajcarskoj

Da se kojim slučajem točak crnogorske istorije sporije okretao, numizmatičari bi danas imali još jedno zadovoljstvo. To je 1915. godina.

Nedavno su se na tržištu u Švajcarskoj pojavili apoeni od 1 pare, 2 pare, 10 para i 20 para 1915. godine i postigli cenu od oko 1.000 maraka po primerku.

Možda će Vam fotografije dočarati lepotu ovih primeraka, ali uzbudjenje koje izaziva susret sa njima treba doživeti. Nažalost, retke su prilike za to, a glavni krivac je, gore pomenuti točak. ■

II. Aukcija H.D. Rauch, 3-5. novembar 1997

Dva su razloga zašto ponovo dajemo prikaz ove aukcionarske kuće; prvi je taj što smo do zaključenja ovog broja jedino uspeli da dobijemo postignute cene sa ove aukcije, i drugi, ne manje važan, zbog izuzetno bogate ponude naše numizmatike, pogotovo ordena. ■

1756	5000 Dinar 1982 (8,04g), Fr:14	pol.Pf. 1.300,-
1002	Stefan Uroš I. 1241-1272. Gross (1,96g). Av.: thronender Christus. Rv.: S STEFAN VROSIVS REX, Stefan II. Christus mit Fahnenstange, auf Fahne Kreuz, leicht korrodert	Fr. 400,-
1003	König Stefan II. Tomasević 1461-1463. Denar mit Sigl (1,97 g) R und sechsstrahliger Stern. Rengio:1136	Fr. 200,-

- 4565 Orden des Partisanensternes mit Gewehren (3. Kl.), 1. Mod. (noch sowjet. Prägung!); AR, VS rot emailliert; RS "III" - Marke, Nr. "4607" u. "STOLPNJE"; mit Schraubverschluß u. Herst. Marke Moskau. R I 700,-
- 4566 Partisanen - Erinnerungsabzeichen 1941, 1. Modell; AE, VS tlw. rot emailliert. RS Schraubverschluß, Schraube fehlt. Noch in der Sowjetunion erzeugt! II 800,-
- 4567 Partisanen - Erinnerungsabzeichen, 2. Modell; AR tlw. vergoldet, punziert; RS Nr., Nadelverschluß I- 800,-

4565

4594

4566

4567

4560

- 4594 Bruststern zum Großkreuz; AR, mehrfach altösterl. punziert, mit Herst. Marke "Vinc. Mayer's Söhne Wien"; Mittelmedaillon mit Goldauflagen; leichte Emailschäden; beste altösterl. Juweliersqualität! II 12.000,-
- 4560 Kronenorden, Ritterkreuze (5.Kl.); AR, Kronenauflage vergoldet, emailliert; am Orig. Band. I 600,-

4721

4722

- 4721 Orden Milosch des Großen, Dekoration der 2. Klasse (Halsdekoration); AR vergoldet, mehrfach altöster. punziert (Löwenkopf A4, 5x A-Stempel), Herst. Marke "KF"; VS emailliert, Mittelfeld Email bemalt; mehrteilig feinst gearbeitet; mit Bandöse u. altem Orig. Bandstück; minimale Emailschaden u. Emailreparaturen, 1 Kugel der Kronenbänder fehlt. Überaus seltener u. schöner Orden in bester altöster. Qualität! Farfoto siehe Tafelteil. RR I-II 30.000,-
- 4722 Weißer Adler-Orden, Kommandeur-Dekoration 1. Modell (1882 - 1903); AR vergoldet, emailliert, altöster. punz. Herst. Marke "FR"; RS im Mittelfiedmedaillon "MI" u. Kronenbänder beschriftet; mit Orig. Band; mehrere Emailreparaturen, Tragespuren!

R II- 6.000,-

4735

4727

4881

4735 detoo, jedoch kleiner Typ; AR vergoldet u. emailliert, mit langen schmalen Schwertern mit silbernen Klingen; am Orig.Band, im Orig.Etui (IV + Schwerter), v. A. Bertrand, Paris. Auf der VS leichte, auf der RS stärkere Emailschäden, aber sehr schöne Erzeugerqualität!

R III-IV 2.500,-

4727 Offizierskreuz; AR vergoldet, VS der Krone Goldauflage, emailliert; an späterem Band. Orig.Band beiliegend, im Orig.Etui von ROTHE Wien; kleiner Emailschaden im Lorbeerzweig.

II 1.800,-

4881 Takovo - Orden. Ordenszeichen, kl. Ausführung; Gold, emailliert; sehr feine Qualität!

I 1.000,-

Ponudeni materijal prodat je
po sledećim cenama:

1002 = 400

1003 = 800

1361 = 1.400

1754 = nije prodat

1756 = 1.400

1845 = 960

4560 = 1.100

4565 = 850

4566 = 900

4567 = 850

4594 = nije prodat

4721 = nije prodat

4722 = 13.000

4727 = 2.000

4735 = nije prodat

4881 = 1.900

(CENE SU U AUSTRIJSKIM ŠILINZIMA)

DOPISNE KARTE

Dopisne karte. Stari svedoci vremena koje je zauvek iza nas.

Ne postoji bilo koji važniji dogadjaj u novijoj istoriji, koji nije ovekovečen na njima.

Koliko je samo istorije, umetnosti, sporta ili politike sačuvano od zaborava? Koliko je samo ljubavi preneseno s jednog na drugi kraj sveta uz pomoć dopisnih karata?

Nezavisno da li su napisane ili ne, da li su putovale kočijama, brodom ili avionom, da li imaju markicu i koliko ih je, da li su u boji ili crno-bele, dopisne karte su predmet obožavanja ogromne armije kolekcionara širom sveta.

"Dragi brate Mišo, Primite pozdrav svim od mene iz Beograda. Ostajem tvoj brat... ", pisao je Kosta Todorović svom bratu u Zemunu 5. marta 1902. godine.

Uspomenka na pogrebničko do Dr. R. Krstića, članika 1. L. vojske, u kompaniji čuđe vojske L. vojske.

Uz njihovu pomoć prenesene su i mnoge želje, nade, ponuke, vesti. Ponekad je i čitava životna priča bila ispisana samo na jednoj jedinoj karti.

"Javljamo vam sa žaljenjem da je vaš Mihailo Kupčević rez. p. poručn. umro 29. avgusta 1916 god.", napisala je surova sudbina na karti Crvenog krsta koju je dobio Mića Kupčević 1917. godine.

Pažljivo posmatranje poštanskih maraka i motiva koji se nalaze na dopisnim kartama, pruža dosta materijala stručnjacima koji izučavaju istoriju, saobraćaj, kulturu, ekonomiju, umetnost, pismo, geografiju, turizam i mnoge druge oblasti nauke.

Koliko samo sunca, talasa, gradova, cveća ili zaljubljenih pogleda sa dopisnih karata, podseća i budi lepe spomene na vreme kada nije bilo mobilnih telefona, interneta, telefaksa ili telefonske pošte.

Zbog izuzetno velikog broja dopisnih karata, postoji više različitih kriterijuma koje kolekcionari pri-

"Zdrav sam, tebi i mojoj miloj deci, zdravlje želim... Novac ukoliko i kad budeš primila, upotrebi na tvoje potrebe, obuci sebe, i decu, i upotrebi na hrani... Pozdravi sve naše, a i ti sa decom primi toplo pozdravlje od Jove...", pisao je Kosta Todorović svom bratu u Zemunu 5. marta 1902. godine.

menjuju prilikom odlučivanja o sadržaju svoje kolekcije. Filatelisti zanimaju žigovi i poštanske marke, istoričare - događaji koji su odslikani na kartama, numizmatičarima su interesantne novčane jedinice i cene poštanskih maraka, ljubiteljima umetnosti - izbor reprodukovanih umetničkih dela.

Jedno je ipak zajedničko svim dopisnim kartama. To je njihova lepotica koja je veoma često bila i glavni razlog da se kolekcionar opredeli za ovu vrstu hobija. Izbor fotografija dopisnih karata u ovoj priči može samo da potvrdi ovakvo mišljenje. ■

POŠTOVANI ČITAOCI,

Veliki broj pisama, koja nam svakodnevno stižu, govori nam da su čitaoci prihvatali poziv redakcije da uzmuh učešća u pravljenju ovog časopisa.

Moramo da priznamo da nam neobično gode pohvale koje nam upućujete, mada je za nas svaka Vaša odluka da nabavite časopis dovoljna potvrda da dobro radimo posao, koji nam je Društvo poverilo.

Dobro nam dodu i sve primedbe i predlozi kako da nam „dinar” bude još bolji, svako pismo dobro proanaliziramo i nadamo se još boljoj saradnji.

REDAKCIJA

P.S. Da li ste „Dinar” pokazali prijateljima?

1

Poštovana redakcijo.

Ja sam Vladimir Simić, imam 19 godina. Rešio sam da Vam napišem ovo kratko pismo. Numizmatikom sam počeo skoro da se bavim i posedujem kolekciju od nekoliko novčanica Kraljevine Jugoslavije, SFRJ i inflatorne novčanice.

Voleo bih da znam nešto više o numizmatici, zanimam me da li pored „dinar”-a ima knjiga, brošura ili kakvih nalepnica.

Sve najbolje.

Vladimir Simić

Oslobodinci Valjeva 17/3 14000 Valjevo

— ODGOVOR —

Veoma nam je dragoo kada čujemo da se mladi ljudi zanimaju za numizmatiku, i Vama želimo puno uspeha.

Numizmatičkih knjiga iz svih oblasti ima mnogo. Predlažemo Vam da nekom zgodnom prilikom posetite sastanak numizmatičara u Beogradu, gde ćete se sresti sa mnogim numizmatičarima, a uz njihovu pomoć, i sa literaturom koja Vas zanima.

Što se tiče numizmatičkih nalepnica, na našem tržištu ih nema.

2

Poštovani uredniče,

obraćam Vam se sa jednom malom molbom.

Posedujem jednu količinu starog metalnog novca, i želela bih da ga na neki način otudim, ali da ne bude bačen, zloupotrebljen i sl.

Molim Vas da mi pomognete kako da to uradim.
S poštovanjem.

D.K.
Požega

— ODGOVOR —

Naš Vam je savet da, ukoliko možete, donesete stari novac koji posedujete na neki od naših sastanaka, gde će Vam stručna ekipa numizmatičara pomoći da dođete do saznanja o ceni, a na takvom sastanku možete i da ga otudite.

3

Poštovani,

rešila sam da se javim i zamolim Vas za nekoliko informacija.

Posedujem četiri primerka starog novca i želela bih da znam da li imaju numizmatičku vrednost. To su sledeći primeri:

1 krajcar iz 1761. godine 6 krajcara iz 1800. godine

5 kruna iz 1900. godine, mađarska varijanta, i
1/2 rublje iz 1924. godine.

Takode imam i dve novčanice sa likom Lenjina (3 červonca) iz 1932. i 1937. godine. Nadam se da ćete biti ljudazni i odgovoriti mi.

Sa poštovanjem,

E. Stančul

— ODGOVOR —

Monete od 1 krajcara iz 1761. god. i 6 krajcara iz 1800. godine veoma su česte i na tržištu nema nekog interesovanja za njih.

Novčić od 1/2 rublje iz 1924. godine takođe spada u česte primerke i postiže cenu od oko 20 dinara.

Što se tiče primerka od 5 kruna iz 1900. godine, njegova cena zavisi od očuvanosti i kreće se od 20-200 dinara.

Novčanice od 3 červonca sa likom Lenjina, u zavisnosti od kvaliteta postižu cenu od 5-10 dinara. ■

4

SRPSKOM NUMIZMATIČKOM DRUŠTVU redakciji časopisa „dinar”

predmet: Popularizacija numizmatičkih susreta

U prilogu ovog dopisa dostavljam Vam članak, koji je izšao u nekom od jugoslovenskih časopisa pre dve-tri decenije, i koji može da posluži kao polazna osnova za štampanje propagndnog letka radi popularizacije sastanaka SND.

Činjenica je da samo mali broj ljudi zna da tako nešto postoji, a štampanje letka sa ambлем Društva, prigodnim tekstrom, adresom i td. i njegova distribucija, sigurno bi privukli zavidan broj članova uz minimalne troškove.

Dostavljajući Vam navedeni članak na dalju upotrebu, pozdravljam Vas.

R. Miletić
čl. k. br. 3031

Umesto odgovora objavljujemo sadržaj članka, i zahvaljujemo Vam na predlogu.

DA LI ZNATE ŠTA SE KRIJE U VAŠOJ KUĆI?

U svakom domu, u nekoj kutijici ili fijoci, nalazi se po neka stara para. To je najčešće uspomena od roditelja, rodaka, prijatelja ili slučajno nađeni komad. Često vam se desilo da ste, prolazeći pored obala reka, ili u parku, na izletu u šumi ili planini, našli neki stari ba-

karni ili srebrni novčić. Uzeli ste ga i ostavili kao znak sećanja na prijatan izlet. Verovatno da niste ni pokušali da ga identifikujete. Ili ste, preturajući po starim hartijama u nekom zaboravljenom sanduku na tavanu, našli neku staru novčanicu. Međutim, ima znatno više starih novaca koji se čuvaju kao porodična amajlja koja donosi sreću. Kod nas je vlastao običaj da se prilikom rođenja deteta daruje zlatnik ili neki lep srebrnik. Taj novčić više nije napuštao porodicu.

S obzirom na starost novca, na malu emisiju ili na mali broj sačuvanih komada, on može da ima veliku numizmatičku vrednost, koja može da se izradi u novcu. Možda se baš kod vas nalazi taj redak primerak, a vi ste rešili da ga pogrešno upotrebite u drugu svrhu i na taj način uništite. Obično se napravi prsten, neki medaljon ili istopi kao zubno zlato. Dešavalo se da pacijent donese stomatologu retki rimski zlatnik star 2000 godina, koji je presekao da bi napravio zlatnu krunicu?! Zbog dva grama zlata uništena je velika vrednost. Srebrnici dožive kraj kod nekog kujundžije, koji od njih prave nakit i razne ukrasne predmete.

Tako se iz neznanja prave velike štete i što je mnogo važnije, uništava nacionalno blago. Kako je novac materijalni dokaz kulture određenog vremena, a u izvesnim slučajevima i jedini sačuvani dokaz, on je vrlo interesantan za niz naučnih disciplina. Uništiti ga znači ostaviti našu kulturu i nauku uopšte siromašnjom za jedno novo saznanje.

Na našoj teritoriji može da se nađe novac gotovo svih evropskih naroda, od davno nastalih do današnjih država. Od Ilira, Kelta, Skordiska, stare Grčke i Rimske imperije, Vizantije, Mletačke Republike, Dubrovnika, srednjovekovne Srbije, Bosne, Hrvatske, Slovenije, Bugarske, Madarske, Austrije, Italije, Rumunije, Turske, a od XVII i XVIII veka Rusije, Holandije, Francuske, Vatikana, Nemačke pa do obnovljene Srbije, Crne Gore i Jugoslavije. ■

ZANIMLJIVOSTI

IRSKI ZLATNI NOVAC

Samо jednom u istoriji (1646. godine), kovani su posebni zlatnici za Irsku. Pošto su iskovani u malom broju primeraka, kada se pojave na tržištu, postižu visoke cene. Tako je zlatnik od 1 pistola prodat u Londonu za 9.500 funti, a od 2 pistola - za 13.500 funti.